

Ι. ΓΙΑΤΡΟΜΑΝΩΛΑΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ ΤΟΥ ΣΑΓΟΥΝΔΟΥ
(ΛΙΒ. XXI, 6 - 15)

Ίσως δεν είναι άσκοπο να επισημάνουμε τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους αρχαίους ιστορικούς, όπως τον Θουκυδίδη και τον Ξενοφώντα, τους καθαυτό ιστορικούς, όπως θα λέγαμε, και τους ιστορικούς «του γραφείου» που ενδιαφέρονται περισσότερο για τη λογοτεχνικότητα παρά για την ιστορική ακρίβεια της σύνθεσής τους. Σ' αυτή τη δεύτερη κατηγορία ανήκει η πλειοψηφία των ιστορικών της ελληνιστικής περιόδου, οι οποίοι παρουσιάζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τα χαρακτηριστικά της «ρητορικής» ιστορίας¹. Η ρωμαϊκή ιστοριογραφία είναι κυρίως ακαδημαϊκή ενασχόληση που, ενώ διατηρεί τον αρχικό υπηρεσιακό και θρησκευτικό της χαρακτήρα, υφίσταται τις επιδράσεις της ελληνιστικής περιόδου ως προς τη λογοτεχνικότητα της γραφής, την επιδίωξη ενός ηθικο-διδασκικού σκοπού και την εφαρμογή δραματικών κανόνων.

Ο Λίβιος, περισσότερο ίσως από κάθε άλλον, εκφράζει την επικρατούσα στον 1ο αι. αντίληψη ότι η ιστορία είναι κυρίως λογοτεχνική δραστηριότητα και όχι απόρροια μιας αυστηρής μεθοδολογικής έρευνας. Η εξιστόρηση των τυχών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας παρείχε τη δυνατότητα στο Λίβιο να καλλιεργήσει ένα λογοτεχνικό είδος που όχι μόνο εθεωρείτο αρμόζουσα ασχολία για τους λόγιους της εποχής, αλλά και προσφερόταν ιδιαίτερα για την έκφραση έντονων αισθημάτων φιλοπατρίας². Μια βασική διαπίστωση για το είδος της αντίληψης του ιστορικού για την ιστορική γραφή είναι ο αποκλεισμός θεωρητικά και πρακτικά των πηγών που θα έδιναν ικανοποιητικές πληροφορίες για την πολιτική και τη θέση γενικότερα της αντίπαλης δύναμης. Μια σύγκριση με τον Πολύβιο δείχνει τη διαφορά ανάμεσα στον ιστορικό ο οποίος παραβάλλει και ασκεί κριτικό έλεγχο στις διάφορες πηγές, ακόμη και σε

---

1. Η παράδοση της ελληνιστικής ιστοριογραφίας προέρχεται κυρίως από τις ρητορικές σχολές. Οι γνώμες διίστανται ως προς το βαθμό της επίδρασης της Ισοκρατικής θεωρίας, ή του Αριστοτέλη και του Περίπατου γενικότερα, στη διαμόρφωση της «ρητορικής» ή «τραγικής» ιστορίας, η οποία μιμείται την τραγωδία στους βασικούς της σκοπούς και μεθόδους. Για τις απόψεις αυτές βλ. B.L. Ullman, «History and Tragedy», *TAPA*, 73 (1942) σσ. 25-53, G.W. Walbank, «Tragic history, a reconsideration», *Bull. Inst. of Class. Stud.*, Univ. of London, 2-4 (1955-57), C.O. Brink, *Tragic History and Aristotle's School*, Proc. Cambr. Phil. Soc. (1960), F.W. Walbank, «History and Tragedy» *Historia*, 9 (1960), 217 κεξ. Βλ. ακόμη: P.G. Walsh, *Livy: His historical aims and methods*, Cambridge Univ. Press, (1961) σσ. 20-45. M.L.W. Laistner, *The greater Roman historians*, Univ. of California Press (1947) σσ. 1-22.

2. Ολόκληρη η παράδοση της ρωμαϊκής ιστοριογραφίας ήταν προπαγανδιστική των ρωμαίων θέσεων. Για τον Λίβιο ειδικά βλ. Walsh, *Livy* (1961) σ. 65, και Laistner, *The greater... κεφ. V*.

βάρος της ομαλής ροής της αφήγησης, και στον ιστορικό ο οποίος ακολουθεί τις πηγές του χωρίς κριτικό έλεγχο υπηρετώντας μια σκοπιμότητα πολιτική και λογοτεχνική. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι ο Λίβιος δεν ενδιαφέρεται για την ιστορική αλήθεια ή ότι παραποιεί σκόπιμα το ιστορικό υλικό³.

Το πρόβλημα που αντιμετώπισε ο Λίβιος σε μια τόσο εκτεταμένη ιστορική περιοχή ήταν η παρουσίαση του υλικού με τέτοιο τρόπο ώστε ο διδακτικός, ηθικός και ψυχαγωγικός χαρακτήρας που θα έπρεπε να έχει το έργο του να μην αμβλυνθεί με τη συνεχή περιγραφή μαχών και άλλων στερεότυπων συμβάντων. Για το λόγο αυτό υιοθετεί την τεχνική των επεισοδίων, δημιουργώντας έτσι συχνά κάθετες τομές στην οριζόντια αναλυτική διαδοχή των γεγονότων, ενώ συγχρόνως διατηρεί την ενότητα τόπου και χρόνου. Αυτό που είχε να κάνει ο Λίβιος ήταν να εντοπίσει τις απαραίτητες πληροφορίες και στη συνέχεια να οργανώσει το υλικό έτσι ώστε να επιτύχει το προσφορότερο λογοτεχνικό αποτέλεσμα. Αυτή η αναδιάρθρωση του υλικού ορίζεται από την συμπύεση ή την παράλειψη γεγονότων που προηγούνται ή έπονται ενός συγκεκριμένου συμβάντος. Με την τεχνική αυτή αναδεικνύεται το συγκεκριμένο συμβάν και επιτυγχάνεται μεγαλύτερη δραματικότητα. Συστηματικές έρευνες δείχνουν ότι ο Λίβιος ακολουθεί ορισμένες στερεότυπες μεθόδους για να περιγράψει μάχες, αλώσεις πόλεων, διαλογικές σκηνές και άλλα. Τα πιο σημαντικά επεισόδια παρουσιάζονται σε «σκηνές» με ένα σύντομο πρόλογο και επίλογο και με καλοδουλεμένη κεντρική περιγραφή⁴.

Θα πρέπει να σημειώσουμε πως σε ευρύτερη κλίμακα είναι εμφανής η προσπάθεια του ιστορικού να οργανώσει το υλικό του έτσι ώστε, παρά τη συχνή και αναγκαία εκ των πραγμάτων αναντιστοιχία των ετών με τα βιβλία, οι ενότητες των «δεκάδων» και «πεντάδων» να έχουν και θεματική ενότητα. Τα γεγονότα που επιλέγονται από τον Λίβιο για τη σηματοδότηση των εισαγωγικών ή επιλογικών μερών αυτών των ενότητων, δηλώνουν ένα κύριο σημείο αλλαγής ή μετάδοσης στις πολιτικές ή στρατιωτικές εξελίξεις. Σε μικρότερη κλίμακα η τάση του ιστορικού για οριοθέτηση της αρχής και του τέλους διαπιστώνεται και μέσα στα συγκεκριμένα βιβλία είτε καλύπτουν ένα μόνο έτος είτε εκτείνονται σε διαφορετικά έτη. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η επιλογή των γεγονότων που οριοθετούν τις μικρότερες ή μεγαλύτερες ενότητες λειτουργούν ως ενδεικτικά χρονικά σημεία αναφοράς μέσα στην ευθύγραμμη εξιστόρηση των χρονικών⁵.

Η τεχνική αυτή δείχνει την επέμβαση του ιστορικού στο υλικό του καθώς επιλέγει,

3. Βλ. το προοίμιο της ιστορίας του (Praefatio) για τους σκοπούς που ο ίδιος θέτει για την ιστορική του γραφή και πρβλ. 9, 17, 1. Βλ. ακόμη R.B. Steele, «II-The historical attitude of Livy», *AJP* (1904) σσ. 15-44. P. G. Walsh, «Livy's preface and the distortion of history», *AJP* (1955).

4. Για τη μέθοδο γενικά που ακολουθεί ο Λίβιος στη σύνθεση της ιστορίας του, βλ. Walsh, *Livy...* (1961) ch. VI, T.J. Luce, *Livy. The composition of his history*, Princeton (1977) E. Burck, *Die Erzählungskunst des T. Livius*, Berlin/Zürich (1964), E. Burck, *The third decade*, edit. T. A. Dorey, London 1971) σσ. 21-46, P. G. Walsh, *Livy, Greece and Rome*, 8, (1974), A. I. McDonald, «The style of Livy», *JRS*, 47 (1957) σσ. 155-72, P. G. Walsh, «The literary techniques of Livy», *Rh.M.*, 97 (1954) και ειδικά για την τρίτη δεκάδα Burck, *Einführung in die dritte Decade des Livius*, Heidelberg (1950).

5. Βλ. Burck, *The third...* σ. 22.

προβάλλει ή αποσιωπά γεγονότα κάθε φορά που τούτο υπαγορεύεται από τη συγκεκριμένη σκοπιμότητα της ιστορικής γραφής και τις λογοτεχνικές βλέψεις του. Έτσι ο αναγνώστης παρακολουθεί την εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων με τη βοήθεια των σημείων/δεικτών που επέλεξε ο ιστορικός για την παρουσίαση του υλικού του.

Ένα τέτοιο επεισόδιο σηματοδοτεί την αρχή του 21ου βιβλίου και την αρχή ολόκληρης της τρίτης δεκάδας του *ab urbe condita*⁶. Οι εξιστορούμενες εκεί πολιορκία και άλωση του Σαγούνδου δεν προβάλλονται μόνο ως *casus belli* για τον 6' καρχηδονιακό πόλεμο, αλλά και ως προεξαγγελία σχετικά με τη σημαντικότερη απειλή που συνιστά ο πόλεμος και ειδικότερα η προσωπικότητα του Αννίδα, για την ύπαρξη της ίδιας της Ρώμης.

Οι παρατηρήσεις που ακολουθούν στοχεύουν να δείξουν με την ανάλυση του επεισοδίου, που έχει ως πυρήνα την τραγική τύχη του Σαγούνδου, τις αφηγηματικές ιδιοτυπίες του Λίβιου και πώς ακριβώς οι ιδιοτυπίες αυτές εξυπηρετούν τη συγκεκριμένη πρόθεση του ιστορικού. Η πρόθεση αυτή διαπιστώνεται, όπως είπαμε, στην πολιτική και λογοτεχνική σκοπιμότητα της ιστορίας του.

Πριν όμως προχωρήσουμε στην ανάλυση του επεισοδίου είναι ανάγκη να αναφερθούμε σε δύο κύρια για την κατανόηση της αφηγηματικής τεχνικής του Λίβιου θέματα. Το πρώτο είναι η επίδραση που άσκησε η θεωρία του Κικέρωνα για τη ρωμαϊκή ιστοριογραφία στον Λίβιο⁷, και το δεύτερο είναι το θέμα των πηγών του.

Ο Κικέρωνας είχε επισημάνει την έλλειψη μιας ιστορίας αντάξιας του μεγαλείου της Ρώμης: *abest enim historia litteris nostris (de leg. 1.2,5)*. Μια τέτοια ιστορία θα έπρεπε εκτός από την απλή αφήγηση των πραγματικών γεγονότων (*fundamenta*) να επιδιώξει και τη λογοτεχνικότητα της μορφής και του περιεχομένου. Η λογοτεχνικότητα αυτή επιτυγχάνεται με την εφαρμογή των ρητορικών κανόνων σύνθεσης στην αφηγηματική τεχνική και το ύφος. Έτσι η ιστορία ορίζεται ως μια λογοτεχνική περιοχή, ενώ ο ιστορικός/λογοτέχνης χρειάζεται τον εξοπλισμό του ρήτορα για να παρουσιάσει το ιστορικό υλικό με μια εσωτερική οργάνωση και δομή που να αποδεικνύει αυτό που θέλει να αποδείξει και με το λεκτικό και το ύφος που αρμόζει στην ιστορική αφήγηση.

Ο Κικέρωνας ορίζει επακριβώς τη μέθοδο που πρέπει να ακολουθήσει ο ιστορικός και ως προς την αφηγηματική τεχνική (*exaedificatio*) και ως προς το ύφος (*exornatio*)⁸. Στην αρχή γίνεται η χρονολόγηση των συμβάντων και δίδονται τα τοπογρα-

6. Η τρίτη δεκάδα περιλαμβάνει τα βιβλία XXI-XXX. Η περίοδος αυτή χωρίζεται θεματικά σε δύο επί μέρους ενότητες: την πρώτη πεντάδα XXI-XXV, που καλύπτει σε 7 χρόνια την άνοδο και την ακμή του Αννίδα και τη δεύτερη πεντάδα, XXVI-XXX, που καλύπτει σε 10 1/2 χρόνια το σημείο καμπής στο 6' Καρχηδονιακό πόλεμο και την αντίσταση της Ρώμης. Βλ. γενικά P.H.Stadter, «The structure of Livy's history», *Historia* 21 (1972) σσ. 288, 307.

7. Ο Κικέρωνας με τις απόψεις που εκφράζει για το καθήκον του ιστορικού είναι αυτός που, συνδυάζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνιστικής περιόδου αλλά και προγενέστερων θεωριών, διαμορφώνει ένα είδος δόγματος για την ιστορία, τα κύρια σημεία του οποίου εκτίθενται στο *de or. II.12,53-57, 15, 62-64*, αλλά και στο *de leg. 1, 2, 5, de inv. I.21.29, or. 20, 66, ad fam. V.12, 4-5, de or. II, 9, 36*.

8. Cic. *de or. II.15, 63*: *Ipsa autem exaedificatio posita est in rebus et verbis: rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem; vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriae dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus expectentur, et de consiliis significari quid*

φικά δεδομένα. Στη συνέχεια πρέπει να γίνει συστηματική αναφορά στα σχέδια στρατηγικής (*consilia*) προκειμένου για τόσο αξιοσημείωτα γεγονότα, στα συμβάντα (*acta*) και στο αποτέλεσμα (*eventus*). Σ' αυτή την αναφορά είναι απαραίτητη η προσωπική παρέμβαση του ιστορικού με κριτικές παρατηρήσεις που ερμηνεύουν και αιτιολογούν τα *consilia*. Ως προς τα διαδραματιζόμενα πρέπει να δηλωθεί, όχι μόνο τι έγινε και τι ελέχθη, αλλά και με ποιό τρόπο και για το αποτέλεσμα να ερευνηθούν όλα τα αίτια (τυχαιότητα ή υπευθυνότητα). Τέλος είναι ανάγκη να γίνει ο χαρακτηρισμός των προσώπων που διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία. Η αφηγηματική τεχνική, λέγει ο Κικέρωνας, εφαρμόζεται και στο λεκτικό και το ύφος (de or. II 15.63: *ipsa autem exaedificato posita est in rebus et verbis*). Αυτό πρέπει να είναι ρέον και συνεχές (περιοδικό) με ήπια και ομαλή ροή, χωρίς την οξύτητα του δικανικού λόγου και τις αιχμές των δικολάβων⁹.

Στο πρόβλημα των πηγών, μπορούμε να πούμε ότι, ύστερα από τις μελέτες των Soltau, Klotz και άλλων¹⁰, έχει δοθεί ικανοποιητική λύση. Εδώ μας ενδιαφέρουν δύο κυρίως σημεία στα οποία φαίνεται να συμφωνούν οι περισσότεροι μελετητές του Λίβιου. Το πρώτο είναι ότι ο Λίβιος δεν χρησιμοποιεί τις πρώτες πηγές στη διπλή μορφή των *annales maximi* και *senatus consulta*. Ακόμη και η επίδραση του Φάβιου Πίκτορα, του πρώτου ιστορικού της Ρώμης (3ος αι. π.Χ.) είναι προφανής αλλά έμμεση. Τις πληροφορίες του ο Λίβιος τις παίρνει από έμμεσες πηγές και συγκεκριμένα από τους ύστερους χρονικογράφους του 2ου αι. π.χ. Οι κυριώτεροι από αυτούς είναι οι Claudius Quadrigarius και Valerius Antias. Το δεύτερο σημείο είναι ότι ακολουθεί κάθε φορά μια συγκεκριμένη πηγή την οποία επιλέγει ανάμεσα σε άλλες, με κύριο κριτήριο την πληρότητα της περιγραφής¹¹. Καμιά φορά σημειώνει στο τέλος της ενότητας διαφορετικές απόψεις χωρίς όμως να ασκεί κριτικό έλεγχο στις πηγές του.

Συγκεκριμένα τώρα για την τρίτη δεκάδα και το επεισόδιο που μας ενδιαφέρει ο Λίβιος χρησιμοποιεί κυρίως τον Καίλιο Αντίπατρο (2ος αι.), για την αφήγηση των πολιτικών και των διπλωματικών μερών, και τον Κ. Κθαντριγκάριο, για την αφήγηση της πολιορκίας¹². Η επιλογή του Καίλιου Αντίπατρου σημαίνει και την υιοθέτηση της επίσημης προπαγάνδας της Ρώμης, όπως την επέβαλε ο Φ. Πίκτορας¹³.

---

scriptor probet et in rebus gestis declarari non solum quid actum aut dictum sit sed etiam quo modo, et cum de eventu dicatur, ut causae explicentur omnes vel casus vel sapientiae vel temeritatis hominumque ipsorum non solum res gestae sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusque vita atque natura. Βλ. A.H.MacDonald, *JRS* (1957), σ. 160.

9. Cic. *De or.* II 15.64. A.H.MacDonald, *JRS* (1954) σ. 164. Πρβλ. Δημ. περί έρμηνείας, 19... *ιστορική μόν (scil. περίοδος) ή μήτ' άνειμένη σφόδρα αλλά μεταξύ άμφοϊν, ώς μήτε δητορική δόξειεν και άπίθανος διά τήν περιαγωγήν, τό σεμνόν τε έχουσα και ιστορικών εκ τής άπλότητος:*

10. Βλ. W.Soltau, *Livius, Geshichtswerk, seine composition und seine Quellen*, Leipzig, (1897), A. Klotz, *Livius und seine Vorgänger*, Leipzig/Berlin (1940-41), R.B.Steele, *AJP* (1904), 15-44. Βλ. ακόμη Walsh, *Livy...* κεφ. V.Luce, *Livy...* κεφ. V, και PE, XIII, 841.

11. Βλ. Luce, *Livy...* σ. 147.

12. Βλ. Klotz (1940-41) κεφ. VI, και κατάλογο πηγών σ. 65.

13. Ο Φάβιος Πίκτορας είναι ο πρώτος Ρωμαίος ιστορικός που γράφει σε πεζό λόγο. Η ιστορία του είναι γραμμένη στα Ελληνικά και εκφράζει την επίσημη προπαγάνδα της ρωμαϊκής πολιτικής. Βλ. M.Gelzer, «Römische Politik bei Fabius Pictor», *Hermes* (1934) σσ. 129-166.

Αυτή η επιλογή σε συνδυασμό με τη μερική χρησιμοποίηση του Β. Αντία πρέπει να θεωρηθεί υπεύθυνη για τις κύριες παραποιήσεις, όπως θα δούμε παρακάτω, της ιστορικής πραγματικότητας στο εξεταζόμενο απόσπασμα.

Οι απόψεις διίστανται ως προς την άμεση ή όχι χρησιμοποίηση του Πολύβιου στο πρώτο μέρος του 21ου βιβλίου¹⁴. Γεγονός είναι ότι οι πηγές του Καίλιου είναι κοινές με του Πολύβιου: Ο Φ.Πίκτορας και ο Σιληνός ο Γαλεάκτης, που ακολουθεί τον Αννίδα και παρέχει αξιόπιστο υλικό για την Καρχηδονιακή πλευρά (FGH 175). Οι κοινές πηγές προφανώς δικαιολογούν την σε μεγάλη έκταση συμφωνία ανάμεσα στον Πολύβιο και στον Λίβιο, όπου δέβαια ο Πολύβιος δεν είναι η άμεση πηγή του Λίβιου.

Ανάλυση επεισοδίου

Η ανάλυση περιλαμβάνει δύο μέρη: α. την εισαγωγή με τα προ του επεισοδίου εξιστορούμενα συμβάντα και β. το κυρίως επεισόδιο της πολιορκίας. Για την ευχερέστερη παρακολούθηση της ανάλυσης παρατίθεται πίνακας της δομικής σύνθεσης του επεισοδίου. Σ' αυτόν τον πίνακα προστίθεται ένα τρίτο μέρος το οποίο περιλαμβάνει τα μετά την πολιορκία συμβάντα μέχρι την έναρξη του β' καρχηδονιακού πολέμου. Με τον τρόπο αυτό δίνεται μια συνοπτική εικόνα όλων όσων προηγήθηκαν του πολέμου που αποτελεί το κύριο θέμα της τρίτης δεκάδας.

Δομικές ρυθμίσεις αναλυτικά

1. α. Προοίμιο (1.3-2.2)

β. Τα προ του επεισοδίου (2.3-7 - 5.1.17).

α. Ασδρούδας.

β. Διαδοχή Αννίδα - Λόγος Άννωνα.

γ. Χαρακτηρισμός Αννίδα.

δ. Επιχειρήσεις στην Ισπανία.

2. Επεισόδιο πολιορκίας

κεφ.6: α. Πρώτη αποστολή στη Ρώμη. Χρονολογικός προσδιορισμός.

β. πρώτη συζήτηση στη σύγκλητο - απόφαση για αποστολή πρέσβων στην Ισπανία για ανίχνευση της κατάστασης και προειδοποίηση του Αννίδα να απόσχει από κάθε εχθρική κίνηση εναντίον του Σαγούνδου - διακοπή της συζήτησης.

γ. ματαίωση της πρώτης απόφασης της συγκλήτου ύστερα από την είδηση της πολιορκίας του Σαγούνδου.

δ. επανάληψη της συζήτησης στη σύγκλητο - προτάσεις.

ε. αποστολή πρέσβων στην Καρχηδόνα και στον Αννίδα-ultimatum.

κεφ.7. 1-3:εισαγωγική παράγραφος στην πολιορκία

7.4-8.1-12-9.1-4 α' μέρος της πολιορκίας

14. Βλ. Burck, σημ. 4: The third..., σ. 26 και σημ. 8, 9, και Walsh, *Livy...* σσ. 124-128.

- α. Επίθεση από το μέρος πρόσβασης. Αμφίβολο αποτέλεσμα.
  - β. Τραυματισμός Αννίβα - διακοπή εχθροπραξιών.
  - γ. Επανάληψη πολιορκίας από όλα τα μέρη - έλλειψη ικανοποιητικού αριθμού υπερασπιστών.
  - δ. Δημιουργία ρήγματος - μάχη εκ του συστάδην.
  - ε. Περιγραφή του ακοντίου των Σαγουνδίνων (phalagica).
  - στ. Αμφίρροπο αποτέλεσμα - Ψυχολογία των αντιπάλων, καταδίωξη των Καρχηδονίων.
- κεφ.9.3-4 - 10.1-13 - 11.1-2 *α΄ παρεμβολή λόγου/διπλωματικές ενέργειες.*
- α. Αποστολή πρεσβείας στον Αννίβα έξω από το Σαγούνδο.
  - β. Αποστολή πρεσβείας στην Καρχηδόνα.
  - γ. Λόγος Άνωνα.
- κεφ.11. 3-13 - 12.1-3: *β΄ μέρος πολιορκίας*
- α. Προετοιμασία για επίθεση. Εμπύχωση στρατού από τον Αννίβα.
  - β. Επίθεση με πολιορκητικά μέσα, άνοιγμα ορύγματος. Είσοδος στην πόλη. Υποχώρηση εγκλείστων.
  - γ. Ολιγοήμερη απουσία του Αννίβα. Συνέχιση της πολιορκίας από τον αντικαταστάτη του.
- κεφ.12. 4-8 - 13.1-9 *β΄ παρεμβολή λόγου/επανάληψη διπλωματικών κινήσεων*
- α. Προσπάθεια για διαπραγματεύσεις από τον Άλκιονα και Αλόρκο (πλάγιος λόγος).
  - β. Λόγος Αλόρκου.
- κεφ.14. 1-4 - 15.1-2 *τελευταίο μέρος πολιορκίας*
- α. αντίδραση εγκλείστων στο άκουσμα των όρων παράδοσης.
  - β. Άλωση της πόλης.
  - γ. Μανία αυτοκαταστροφής και σφαγή – λάφυρα, απολογισμός.
3. *Τα μετά την πολιορκία. Προετοιμασία για τον πόλεμο.*
- κεφ.15.3-6. Ο Λίβιος πριν προχωρήσει αντιλαμβάνεται τη μετατόπιση της χρονολογίας. Η διαπίστωση όμως του λάθους δεν έχει κανένα αποτέλεσμα, αφού δεν γίνεται καμιά προσπάθεια για αποκατάσταση της αλήθειας.
- κεφ. 16.
- α. Επιστροφή των πρέσβων στη Ρώμη, σκόπιμη αοριστία στον προσδιορισμό του χρόνου. Περιγραφή των ψυχολογικών αντιδράσεων της ρωμαϊκής συγκλήτου στο άκουσμα της άλωσης του Σαγούνδου.
  - β. Σύγκριση του κινδύνου που αντιπροσώπευαν οι Καρχηδόνιοι σε αναφορά με άλλους λαούς.
- κεφ. 17.
- α. Αναφορά στους υπάτους του 218 και των επαρχιών τους.
  - β. Προετοιμασία στρατού και στόλου.
  - γ. Υποβολή της απόφασης για πόλεμο στην έγκριση της λαϊκής συνέλευσης.
  - δ. supplicatio για τη βοήθεια των θεών.
  - ε. απαρίθμηση στρατιωτικών δυνάμεων.
- κεφ. 18.
- α. Πρεσβεία του 218 στην Καρχηδόνα για να ζητηθούν ευθύνες από την πόλη

για τις πράξεις του Αννίβα.

β. Λόγος Καρχηδονίων (18.4) *exordium* (principium ab adversariis): 4-5 *tractatio*: επιχειρήματα στο θέμα του δίκαιου / άδικου των ρωμαϊκών αιτημάτων. *conclusio*: απόρριψη των ρωμαϊκών θέσεων.

γ. Κήρυξη β' Καρχηδονιακού πολέμου.

κεφ. 19.

α. Γενική εκτίμηση της νομικής ισχύος της συνθήκης του Λουτάτιου (Πολύβ. 3.29.6).

β. Προσπάθεια προσέλκυσης Ισπανικών πόλεων. Λόγος ενός από τους Βολκικιανούς: κύριο αντεπιχείρημα για τη συμμαχία η αμφισβητούμενη *fides* των Ρωμαίων προς το Σαγούνδο (... *ne quis fidei Romanae aut societati confidat*).

κεφ. 20

α. παρόμοια αποτυχημένη κίνηση προς τους Γαλάτες.

β. Φήμες ότι οι Καρχηδόνιοι πέρασαν ήδη τον Ίθρα.

κεφ. 21.

α. Μετά την κατάληψη του Σαγούνδου ο Αννίβας επιστρέφει στη Νέα Καρχηδόνα.

β. Λόγος του Αννίβα στους στρατιώτες του. Ενόψει της μακράς εκστρατείας οι στρατιώτες επιστρέφουν στα σπίτια τους στη διάρκεια του χειμώνα για να γυρίσουν πίσω την άνοιξη.

1. α. προοίμιο

Το XXI διβλίο ανοίγει με μια γενική εισαγωγή στην τρίτη δεκάδα. Στις πρώτες παραγράφους (1-3) ο Λίβιος εκθέτει τους λόγους που επιβάλλουν τη χρήση προοίμιου *in parte operis*. Θέμα του είναι ο β' Καρχηδονιακός πόλεμος, που ο Αννίβας, ο αρχηγός των Καρχηδονίων, έκανε με το ρωμαϊκό λαό. Ο πόλεμος αυτός απεδείχθη ο πιο σημαντικός από τους γνωστούς μέχρι τότε πολέμους και εξαιτίας του μεγέθους των αντιπάλων δυνάμεων και της πολεμικής τους ικανότητας, αλλά και επειδή απείλησε τους ίδιους τους νικητές με την αμφίρροπη έκβασή του. Το πρώτο μέρος της εισαγωγής (1.1-3) με τους κοινούς τόπους σχετικά με το αξιομνημόνευτο του πολέμου (... *bellum maxime omnium memorabile*) και το μέγεθος της «παρασκευής» (*nam neque validiores opibus ullae inter se civitates gentesque contulerunt arma neque his ipsis tantum umquam virium aut roboris fuit*) θα μπορούσε να είναι ένα γενικό προοίμιο στην εξιστόρηση οποιουδήποτε πολέμου¹⁵. Ωστόσο, ήδη στο σημείο αυτό η αναφορά στους αντιπάλους γίνεται με ένα τρόπο που προβάλλει και υπογραμμίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο του Αννίβα.

Στο δεύτερο μέρος της εισαγωγής (1.3-5 - 2.1-2) τονίζεται το μίσος ως κίνητρο της σύρραξης. Το μίσος αυτό ανάγεται στον α' καρχηδονιακό πόλεμο, ο οποίος συνδέεται με τον δεύτερο με σχέση αιτίου και αιτιατού: *odiis etiam prope majoribus certarunt quam viribus. Romanis indignantibus quod victoribus victi ultro inferrent arma, Poenis quod superbe avareque crederent imperitatum victis esse*. Είναι ενδεικτική η

15. Βλ. Klotz 1940-41) σ.120.

εμφατική θέση του *odiis* στην αρχή της πρότασης, η μετοχή *indignantibus* για την αντίδραση των Ρωμαίων στον ξεσηκωμό των ηττημένων και τα επιρρήματα *superbe anareque* που χαρακτηρίζουν τη γνώμη των Καρχηδονίων για το είδος της εξουσίας που άσκησαν οι νικητές¹⁶. Έτσι οι οικονομικές και πολιτικές διαφορές που προέκυψαν από αυτόν εκτίθενται γενικά και αόριστα, ενώ έμφαση δίνεται στα αντίστοιχα αισθήματα οργής και αγανάκτησης, στην ψυχολογία δηλαδή των νικητών και των ηττημένων.

Στη συνέχεια μνημονεύεται η παράδοση για τον γνωστό όρκο του Αννίδα. Η λειτουργία του όρκου, όπως εκφράζεται με το φορμαλισμό της γλώσσας και την αντιστροφή της αρνητικής εκφοράς σε θετική (*hostem fore populo Romano*), υπογραμμίζει τη ρωμαϊκή θέση σχετικά με την ευθύνη των Καρχηδονίων για τον πόλεμο που φαίνεται κάτω από αυτές τις συνθήκες αναπόφευκτος¹⁷. Η επόμενη πρόταση ξεκινώντας με το *angebant* προσδιορίζει τα προσωπικά αισθήματα οργής και πικρίας του Αμίλκα για την απώλεια της Σικελίας και της Σαρδηνίας και την επιβολή αποζημίωσης (1.5): *angebant ingentis spiritum virum Sicilia Sardiniaque amissae: nam et Siciliam nimis ceteri desperatione rerum concessam et Sardiniam inter motum Africae fraude Romanorum, stipendio etiam insuper imposito, interceptam*. Τα πραγματικά αίτια που οδήγησαν στην ήττα της Καρχηδόνας στην πρώτη σύγκρουση όχι μόνο δεν εξετάζονται καθεαυτά, αλλά παρουσιάζονται ως αποτελέσματα μιας δυσμενούς συγκυρίας (*desperatione rerum*) ή αποδίδονται στη δολιότητα των Ρωμαίων (*fraude Romanorum*)¹⁸.

Ο εννεάχρονος πόλεμος που διεξάγει ο Αμίλκας στην Ισπανία συνεκτιμάται με όλα όσα μεσολάβησαν μέχρι τον 6' καρχηδονιακό πόλεμο ως προπαρασκευαστικό στάδιο που θα καθιστούσε την Καρχηδόνα ικανή να επιχειρήσει τη μεγάλη αναμέτρηση (2.1-2): *his anxius curis ita se Africo bello... gessit ut appareret majus eum quam quod gereret agitare in animo bellum et, si diutius vixisset, Hamilcare duce Poenos*

16. Ο Walsh (σημ. 10) στο αντίστοιχο σχόλιό του, σημειώνει πως η δυσμενής για τους Ρωμαίους κριτική δεν απηχεί τις απόψεις του ιστορικού αλλά αποδίδεται στους άλλους.

17. Βλ. Πολ.ΙΙΙ.12,2: «τῆς μέντοι γε δυσμενείας τῆς Ἀμίλκου καὶ τῆς ὅλης προθέσεως ὁμολογούμενον θετέον εἶναι τοῦτο μαρτύριον...» Ὅπως παρατηρεῖ ο Walbank (*A historical commentary on Polybius*, I, Oxford, 1957) σ.315, η παράδοση του όρκου πιστοποιεί την αναμφισβήτητη ἔχθρα του Αμίλκα για τους Ρωμαίους αλλά όχι και τα σχέδιά του για πόλεμο. Για την αρνητική εκφορά του όρκου, βλ. στον ίδιο το Λίβιο 35.19.3: *numquam amicum fore populi Romani*, αντίστοιχη στην εκδοχή του Πολύβιου, ΙΙΙ.5-7: *μηδέποτε Ρωμαίους εἰνόσησιν*. Βλ. ἀκόμη P.G. Walsh, *Livy; Bk. XXI*, Univ. Tutorial Press (1973) s. 121.

18. Ο Burck (σημ. 4) σ. 33, λέγει: *In the conception of the military operations Livy sees only insidiae, dolus and fraus, in their execution only inhuman cruelty, in victory mere, satisfaction of vengeance and greed for booty and in the consequent political effects only insidiousness and treaty*». Ἀκόμη και ο Πολύβιος, παρά την προσπάθειά του για μια *πραγματική* ιστορία, θεωρεῖ την τύχη, για περιπτώσεις που δεν εἶναι δυνατή ἢ ευδιάκριτη μια λογική αἰτιολογία των συμβάντων, σημαντικό παράγοντα στη σύγκρουση των δύο λαών. Βλ. Πολ. I.59,4: «εἴξαντες τοῖς ἐκ τῆς τύχης συμπτώμασιν» και ΙΙΙ.10,3: «εἴξαντες τῇ περιστάσει». Πρβλ. *desperatione rerum*. Ο Λίβιος δεν θα χρησιμοποίησε στην περίπτωση αὐτή τα *fatum, fata, fortuna*, ὄρους με κύρια φιλοσοφικό και θρησκευτικό περιεχόμενο. Βλ. Walsh (σημ. 1) κεφ. ΙΙΙ, Religious, Philosophical and Moral preconceptions και Walbank (σημ. 17) σσ. 16-26.

arma Italiae inlatus fuisse qui Hannibalis ductu intulerunt. Αυτό, ωστόσο, που δεν πρόλαβε να κάνει ο Αμίλκας το έκανε ο γιός του, ο Αννίβας, κληρονόμος του μίσους και των προθέσεων του πατέρα του¹⁹. Έτσι έχουμε *a posteriori* τη θεώρηση του πολέμου ως προκαθορισμένου στο μυαλό ενός ανθρώπου και ο κύκλος που άνοιξε με τον Αμίλκα κλείνει με το γιό του. Συνεπώς το μίσος και η φιλαρχία μιας οικογένειας προβάλλεται από την αρχή ως η κύρια αιτία του πολέμου²⁰. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια θα κινηθεί η ιστορική αφήγηση. Είναι αυτονόητο ότι αυτή η μονόπλευρη εκδοχή για την ευθύνη του πολέμου απλοποιεί τα πράγματα ως προς τη θέση της Ρώμης. Η Ρώμη όχι μόνο δεν είναι προετοιμασμένη για ένα τέτοιο πόλεμο, αλλά κάνει ό,τι μπορεί για να τον αποφύγει, όπως φαίνεται από τις διπλωματικές ενέργειες που θα ακολουθήσουν.

1. β. Τα προ του επεισοδίου

Είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς στα κεφάλαια που μεσολαβούν μέχρι την αρχή της πολιορκίας (2.3 - 5.17) την τεχνική που υιοθετεί ο Λίβιος, προκειμένου να δημιουργήσει ευνοϊκό κλίμα για τη θέση της Ρώμης και δυσμενές για τους Βαρκίδες.

Στα κεφάλαια αυτά διακρίνονται τέσσερις θεματικές ενότητες: α. 2.3-7, β. 3.1-6-4.1, γ. 4.2-19, δ. 5.1-17. Η πρώτη περιέχει πληροφορίες για τον Ασδρούβα, το διάδοχο του Αμίλκα, η δεύτερη αφορά στην ανάδειξη του Αννίβα σε αρχηγό, η τρίτη παρουσιάζει την προσωπικότητά του, ενώ η τέταρτη, υπερδιπλάσια σε έκταση από τις άλλες, συνιστά μια μακρά αφηγηματική ενότητα στην οποία εντάσσονται όλες οι επιχειρήσεις του Αννίβα στην Ισπανία πριν από την πολιορκία του Σαγούντου. Αυτό που διαπιστώνουμε εύκολα και στις τέσσερις ενότητες είναι οι μεταδατικές / εισαγωγικές προτάσεις στην αρχή κάθε αφηγηματικής ενότητας και οι σύντομες επιλογικές / ανακεφαλαιωτικές προτάσεις του τέλους. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνο δια-

19. Το μοτίβο της πατρώας έχθρας είναι βασικό στην εκδοχή του Λίβιου για τα αίτια του πολέμου. Πρβλ. Πολύβ. ΙΙΙ.12,3: «τοιούτους γάρ έχθρους παρεσκεύασεν Ῥωμαίοις Ἀσδρούβαν τε τόν τῆς θυγατρὸς ἄνδρα καὶ τόν αὐτοῦ κατὰ φύσιν υἱόν Ἀννίβαν ὥστε μὴ καταλιπεῖν ὑπερβολὴν δυσμενείας». Αλλά αμέσως μετά (12.4): «Ἀσδρούβας μὲν οὖν προαποθανὼν οὐ πάσαν ἔκδηλον ἐποίησε τὴν αὐτοῦ πρόθεσιν».

20. Για τον Πολύβιο το πρώτο αίτιο του πολέμου ήταν ο θυμός του Αννίβα (ΙΙΙ.9,6-9). Το δεύτερο η ήττα των Καρχηδονίων στον α΄ Καρχηδονιακό πόλεμο και οι βαρύτατες απώλειές τους (ΙΙΙ.10,1-4) και μάλιστα «μεγίστην δέ, ταύτην θετέον αἰτίαν...». «Τέλος ως τρίτη αιτία θεωρεῖ «τὴν εὐροίαν τῶν κατ' Ἴθρηϊαν πραγμάτων (10,5-6). Στην εκδοχή του Φάβιου Πίκτορα, όπως την παραθέτει ο Πολύβιος (ΙΙΙ.8), τα αίτια είναι δύο: «ἅμα τῷ κατὰ Ζακανθαίους ἀδικήματι καὶ τὴν Ἀσδρούβου πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν...». Η εικόνα ενός Ασδρούβα πλεονέκτη και φιλαρχου έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την εκδοχή του Λίβιου για ένα Ασδρούβα ο οποίος (XXI 2.5-7): *plura consilio quam vi gerens, hospitium magis regulatorum conciliandisque per amicitiam principum novis gentibus quam bello aut armis rem Carthaginiensem auxit, και mirae artis in sollicitandis gentibus imperioque suo jungentis fuerat... foedus reno-vaverat...* Ἄλλωστε και μόνο η συμφωνία για τον Ἴθρηα αποδεικνύει το επισημάλές της εκδοχῆς του Φ.Πίκτορα. Βλ. γενικά Walbank, *Commentary...*, σ. 310 κ.ε.

σφαλίζεται η συνέχεια από τη μια ενότητα στην άλλη, αλλά το κυριότερο προετοιμάζεται ο αναγνώστης ψυχολογικά για ό,τι ακολουθεί. Πράγματι στις περισσότερες από τις εισαγωγικές προτάσεις ο Λίβιος επιδιώκει τον επηρεασμό του αναγνώστη, καθώς υπάρχει μια συνεπής τοποθέτηση ως προς την κύρια γραμμή της επιχειρηματολογίας του. Ο ιστορικός δηλαδή, σε άμεση συνάρτηση με τις πηγές του, προκαταλαμβάνει τη δράση ερμηνεύοντας τις προθέσεις των πρωταγωνιστών της ιστορίας έτσι ώστε κάθε συμβάν όχι μόνο δεν διαφοροποιεί αλλά τονίζει την προκαθορισμένη εξέλιξη των γεγονότων.

Στην εισαγωγική πρόταση της πρώτης ενότητας δίδεται η πληροφορία του θανάτου του Αμίλκα, η οποία προκάλεσε την αναβολή του πολέμου, ενός βέβαιου πολέμου στην περίπτωση που θα είχε ζήσει περισσότερο ο πατέρας του Αννίδα: (2.2) *mors Hamilcaris peropportuna et pueritia Hannibalis distulerunt bellum...* Η ενότητα κλείνει με την αναφορά στη συνθήκη του Ίθρα ποταμού, η οποία εμφάνίζεται ως το φυσιολογικό αποτέλεσμα της έξοχης διαπραγματευτικής ικανότητας του Ασδρούδα²¹. Ο χαρακτηρισμός της συμφωνίας του Ασδρούδα με τους Ρωμαίους ως *foedus*, η σύνδεση της συνθήκης του Ίθρα με το Σαγούνδο και η επισήμανση ότι υπήρξε ιδιαίτερη πρόβλεψη για τη διασφάλιση της ελευθερίας της συμμαχού πόλης, είναι σημεία που αμφισβητείται αν ανταποκρίνονται στην ιστορική πραγματικότητα²². Γεγονός είναι, ωστόσο, πως η σύνδεση της συνθήκης του Ίθρα με το

21. Βλ. E: Meyer, *Kl. Schr.* II, Untersuchungen zur Geschichte des zweiten punischen Kriegs, σσ. 333-368. Με τη συμφωνία αυτή ορίζονταν ο Ίθρας ποταμός ως το όριο της σφαιρας επιρροής των Ρωμαίων και των Καρχηδονίων. Βλ. Πολ. III.27.9: «ἐφ' ἧ μὴ διαβαίνειν Καρχηδονίους ἐπὶ πολέμῳ τὸν Ἰθῆρα ποταμόν». Ο Πολύβιος (III.22-29) εξετάζει αναδρομικά όλες τις συμφωνίες ανάμεσα στους δύο αντιπάλους, θέλοντας να προσδιορίσει το βαθμό της ευθύνης τους στον πόλεμο: 1) 241 η *συνθήκη του Λουτάτιου* (... τὴν ἀσφάλειαν ὑπάρχειν... παρ' ἑκατέρῳ τοῖς ἑκατέρους συμμαχούς), 2) 238/237 *ἐπισυνθήκαι*, για την παραχώρηση της Σαρδηνίας, 3) 226/225 *ὁμολογίαι* του Ασδρούδα με τους Ρωμαίους για τον Ίθρα. Η συμμαχία Ρωμαίων - Σαγουνδίων (231) προηγείται των ὁμολογιῶν. Πρβλ. II 1.3.7.

22. Η σύνδεση της συμφωνίας για τον Ίθρα είναι σκόπιμη και οφείλεται στη διαστρόφη των γεγονότων από την ύστερη αναλιστική παράδοση, όταν χρειάστηκε να αποδοθεί η ευθύνη του πολέμου στον Αννίδα. Ακόμη και η αντιμετώπιση της συμφωνίας ως *foedus* από τους Ρωμαίους (βλ. σ. 15) το λόγο του Άνωνα και αλλού) αμφισβητείται από τους Καρχηδονίους, που ισχυρίστηκαν ότι ποτέ δεν επικυρώθηκε από την Καρχηδονιακή σύγκλητο. III.29.3. Σ' αυτόν τον ισχυρισμό οι Ρωμαίοι αντέταξαν το επιχείρημα πως ο Ασδρούδας, «ἀλλ' αὐτοτελῶς ἐποιήσατο τὰς ὁμολογίας». Η συμφωνία του Ίθρα υπαγορεύτηκε, όπως φαίνεται, από την επιθυμία των Ρωμαίων για πρόχειρη διευθέτηση του προβλήματος που συνιστούσε γι' αυτούς η ανησυχητική εξάπλωση των Καρχηδονίων στην Ιβηρία και η πιθανότητα μιας συμμαχίας των Καρχηδονίων με τους Γαλάτες, με τους οποίους ήταν οι ίδιοι απασχολημένοι αυτή την εποχή. Την ίδια στιγμή όμως δημιουργείται το πρόβλημα με το Σαγούνδο, που βρισκόταν 100 μίλια νότια του Ίθρα και που ήταν ήδη σύμμαχος της Ρώμης από το 231. Στη βάση τους οι δύο συμφωνίες φαίνονται ασυμπίδαστες. Φαίνεται ότι οι Ρωμαίοι θυσίασαν τους συμάχους τους στην αναγκαία όπτη της σιγμής και πως, αφού πέρασε ο κίνδυνος με τους Γαλάτες, επεδίωξαν την ανάκτηση της επιρροής τους προκαλώντας μια εσωκομματική κρίση στο Σαγούνδο, όπου σκότωσαν τους αρχηγούς του φιλοκαρχηδονιακού κόμματος. (βλ. Πολ. II.13.7 και Walbank, σσ. 168-172 καθώς και τα σχόλια του στο III.21.1 και αναλυτικά για όλες τις συνθήκες (III.22-29). Το πρόβλημα για τον Αννίδα ήταν ή να δεχθεί ένα εχθρικό Σαγούνδο στη δική του περιοχή ή να καταλάβει με τη βία. Η επίθεσή του στο Σαγούνδο το 219 οδήγησε τελικά στην έκρηξη του β' Καρχηδονιακού

Σαγούνδο αποδεικνύει περισσότερο από κάθε τι άλλο την ευθύνη των Καρχηδονίων και προετοιμάζει το έδαφος για την αφήγηση των επακόλουθων γεγονότων, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Στην αρχή της δεύτερης ενότητας τονίζεται η φυσική από τα πράγματα διαδοχή του Αννίβα και η ομόφωνη ανακήρυξή του από το στρατό και το λαό²³. Ύστερα από την αναφορά στην ανάδειξη του Αννίβα ως αρχηγού, ο ιστορικός με μια αναδρομή στην παιδική του ηλικία δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για τον πρώτο λόγο του Άνωνα. Ο Αννίβας, λέγει, ήταν παιδί όταν ο Ασδρούδας ζήτησε να τον πάρει μαζί του στην Ισπανία για να τον προετοιμάσει για τη διαδοχή²⁴: (3.3-6) Ο λόγος είναι σύντομος με τρία σαφώς διακρινόμενα μέρη:

a. *Et aequum... tribuendum*

b. *Florem aetatis... serviamus?*

c. *Ego istum... exsuscitet.*

Έχουμε μια αρχή *in medias res* με το παράδοξο που συνιστά η αντίθεση ανάμεσα στο *aequum postulare videtur... et ego tamen non censeo quod petit tribuendum*. Για την εντύπωση που προκαλεί αυτή η αρχή μας μιλά ο ίδιος ο ιστορικός: *cum admiratione tam ancipitis sententiae in se omnes convertisset...* Με την επόμενη πρόταση

πολέμου. Βλ. ακόμη M.Gelzer, *Hermes* (1933), σσ. 129, (1934), σσ. 46-55, (1954), σσ. 342, E.Meyer, *Kl. Schr.* σσ. 350-355 και σημ.

23. Πρβλ. Πολ. III.13.4: «...όμοθυμαδόν ήρησθαι στρατηγόν Ἄννιβαν, παραυτίκα συναθροίσαντες τὸν δῆμον μὲ γνῶμη κυρίαν ἐποίησαν τήν τοῦ στρατοπέδου αἵρεσιν.» Ζων. 8,21: «παρά τῶν οἴκοι τελῶν δεβαιωθῆναι αὐτῶ τήν ἡγεμονίαν. Στον Λίβιο, ενώ αναγνωρίζεται η ομόφωνη ανακήρυξη του Αννίβα στο 21.3 (*praerogativam militarem... imperatorque ingenti omnium clamore atque adsensu appellatus erat favor etiam plebis sequebatur.*) στο 21.2,4 τονίζεται η αντίδραση της πλούσιας ολιγαρχίας στην οικογένεια των Βαρκιδίων (... *factionis Barcinæ oribus, quae apud milites plebemque plusquam modicae erant, haud sane voluntate principum...*) Το θέμα αφορά γενικότερα στην ύπαρξη ενός αντίθετου κόμματος προς τους Βαρκίδες και στη συναίνεση ή όχι της Καρχηδόνας στην πολιτική των Βαρκιδίων και ιδιαίτερα του Αννίβα. Στο θέμα αυτό η θέση του Λίβιου είναι η επίσημη θέση της Ρώμης όπως την εκφράζει ο Φ.Πίκτορας. Βλ. Πολ. III.8,4: «(Φάβιος δέ φησιν)... τα κατά τήν Ἰθηρίαν χειρίζειν κατά τήν αὐτοῦ (scil. Ἀσδρούδα) προαίρεσιν οὐ προσέχοντα τῷ συνεδρίῳ τῶν Καρχηδονίων», και στο 8,5: «τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν Ἀσδρούδα ποιείσθαι (scil. Αννίβας) τῶν πραγμάτων, διό καὶ νῦν τὸν πόλεμον τοῦτον ἐξηνηχοῦναι κατά τήν αὐτοῦ προαίρεσιν Ῥωμαίους παρά τήν Καρχηδονίων γνῶμην. οὐδένα γάρ εὐδοκεῖν τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν ἐν Καρχηδόνη τοῖς ὑπ' Αννίβου περί τήν Ζακανθαίων πόλιν πραχθεῖσι». Βλ. ωστόσο, το αντεπιχείρημα του Πολύβιου αμέσως μετά (8.11) «οἱ γε τοσοῦτον ἀπέσχον... ὡς ἑπτακαίδεκα ἔτη συνεχῶς πολεμήσαντες κατά τήν Ἀννίβου προαίρεσιν οὐ πρότερον κατέλυσαντο τὸν πόλεμον ἕως οὗ... καὶ τῶν ἐν αὐτῇ σωματίων παρεγένοντο κίνδυνον.

24. Ο ίδιος ο Λίβιος σε άλλο σημείο (XXX.37,9) αναφέρει ότι ο Αννίβας, αφού πέρασε με τον Αμίλκα στην Ισπανία, δεν επέστρεψε πια στην Καρχηδόνα. Η συνέλευση πρέπει να έγινε σε διαφορετικό χρόνο και με διαφορετικά επιχειρήματα, δηλαδή μετά το 200, όταν ο Αννίβας έκανε αναθεωρητικές προτάσεις και εξορίστηκε. Το 221, ωστόσο, φαίνεται απίθανο να υπήρξε αντίδραση από τους εμπόρους καθώς άνοιγε η αγορά της Ισπανίας. Για την ιστορικότητα της συνέλευσης βλ. Walsh, ([σημ.17] σ. 126), η οποία καταγράφεται στον Καίλιο (α.π. Peter RRF). Όσο για τον Άνωνα, είναι γνωστό πως ήταν αντίπαλος του Αννίβα στη διάρκεια του μισθοφορικού πολέμου και μολονότι συμφιλιώθηκαν αργότερα το όνομά του ήταν πολύ βολικό για να διοχετευθεί η αντίδραση κατά του Αννίβα.

όμως ερμηνεύεται η αμφισημία, καθώς προσδιορίζεται η ειδική σημασία που έχει το *aequum* εδώ. Είναι, λέγει ο Άννωνας, δίκαιη η απαίτηση του Ασδρούβα να ζητά από τον γιό την ίδια παραχώρηση που έκανε αυτός στον πατέρα. Βλέπουμε δηλαδή να διατυπώνεται ανοικτά η κατηγορία της ομοφυλοφιλίας, την οποία ο Λίβιος ανέφερε με επιφύλαξη προηγουμένως (2.3). Έτσι η επανάληψη του *aequum* με το *justo jure* ηχεί ειρωνικά και μάλιστα σε συνδυασμό με την παρήχηση της μεταφοράς *florem aetatis... fruentum*. Σημειώνουμε ακόμη την αντίθεση ανάμεσα στο *ipse patri... eum a filio* και την εμφατική θέση του *nos* με το οποίο αντιδιαστέλλεται η παράταξη των Βαρκιδών και τα ήθη τους από την ομάδα που αντιπροσωπεύει ο Άννωνας. Η αντίθεση ενισχύεται ακόμη περισσότερο με την αναφορά στο *nostram juventutem... minime... decet... adsuefacere libidini praetorum*. Στη συνέχεια έχουμε σε μια διμερή ρητορική ερώτηση την πραγματική αιτία της αντίδρασης του Άννονα, την μονοπώληση δηλαδή της εξουσίας από τους Βαρκίδες. Εκτός από την ίδια την ερώτηση που αποτελεί σημαντικό μέσο έκφρασης αισθημάτων, της αγανάκτησης και της οργής εδώ, σημειώνουμε και το λεκτικό *timemus, serviamus, imperia immodica, regni paretni speciam* που ενισχύει την πρόκληση παρόμοιων αισθημάτων στους αναγνώστες. Ο λόγος κλείνει με την επιστροφή στο α' πρόσωπο (*ego... censeo*) και την πρόταση του ρήτορα: *...istum juvenem domi retendum sub legibus sub magistratibus... ne quandoque parvus hic ignis incendium ingens exsuscitet*. Η μεταφορά που εμφανίζει σε ένα απειλητικό όραμα τη μικρή φλόγα να φουντώνει και να κατακαίει την Καρχηδόνα είναι ένα συνηθισμένο μοτίβο στο Λίβιο, όπως θα δούμε και στον άλλο λόγο του Άννονα (σ. 16). Η ενότητα κλείνει επιγραμματικά με τη διαπίστωση του ιστορικού ότι: *pauci ac ferme optimus quisque Hannoni adsentiebantur* και τη γνώμη του ότι: *sed, ut plerumque fit, major pars meliorem vicit*.²⁵

Μετά την εκλογή του ο Αννίδας στέλνεται στην Ισπανία. Ήδη από την πρώτη πρόταση ο αναγνώστης παίρνει μια ιδέα για τη μοναδική έλξη που ασκεί η προσωπικότητα του Αννίδα: (4.2) *missus Hannibal in Hispaniam primo statim adventu omnem exercitum in se convertit*. Στον χαρακτηρισμό που ακολουθεί εκτίθενται με σαφήνεια οι αρετές και τα ελαττώματα του Αννίδα σε μια σχεδόν εξισορροπητική αντιπαράθεση. Τα χαρακτηριστικά αυτά σε συνδυασμό με την τριετή θητεία του Καρχηδόνιου πλάι στον Ασδρούβα, ολοκλήρωσαν, καταλήγει ο Λίβιος, την προσωπικότητα του μελλοντικού πολέμαρχου²⁶.

25. *optimus quisque*: Ο Walsh σημειώνει ότι δεν πρόκειται για μέλος του αριστοκρατικού κόμματος αλλά για τον πολίτη με πολιτική σύνεση. Αυτό που ενδιαφέρει στο σημείο αυτό σε σχέση με την τεχνική του Λίβιου είναι η σκόπιμη, όπως φαίνεται, επιλογή αυτού του μέρους για τη συγκεκριμένη παρέμβαση, όπου με μια κίνηση αναδρομική, χρησιμοποιώντας αναχρονιστικά επιχρήματα παρουσιάζει μια πολιτική αντίδραση, η οποία δεν δικαιολογείται στη δεδομένη στιγμή. Βέβαια στην εκδοχή του Λίβιου ο λόγος εξυπηρετεί μια σκοπιμότητα ηθική και πολιτική: ότι, δηλαδή, εξαιτίας οι Βαρκίδες προσβάλλουν βασικές ηθικές αρχές, και η διαδοχή τους στηρίζεται στη διαφθορά και στην περιφρόνηση των νόμων. Με το εύρημα αυτό ο ιστορικός ρήτορας κινείται προς την κατεύθυνση των ηθικών αποδείξεων σε βάρος των κεντρικών ηρώων του επεισοδίου, πράγμα που συντελεί στον επηρεασμό των αναγνωστών.

26. Ο Walsh στο σχόλιό του (σημ. 10) λέγει: «For the character-sketch, Livy adopts the pithy Latinity of Sallust. Catiline's portrait (Cat. 14-16) is the model». Σημειώνει ακόμη την παρατακτική σύνταξη, τα ιστορικά απαρέμφατα (§ 6, 8), την παρήχηση (§§ 2,8,9) και την αναφορά (§ 9).

Στη μεγάλη αφηγηματική ενότητα πριν από την πολιορκία του Σαγούνδου (κεφ. 5), οι επιχειρήσεις του Αννίβα παρουσιάζονται ως μέρος ενός συγκεκριμένου σχεδίου για την υποταγή όλων των γειτονικών στο Σαγούνδο λαών, έτσι ώστε η Ισπανική αυτή πόλη να φαίνεται ο κύριος στόχος του²⁷. Η προοιμακή πρόταση είναι χαρακτηριστική για τον τρόπο που ο ιστορικός ερμηνεύει τα γεγονότα, δίνοντας την προσωπική του εκδοχή σχετικά με τις προθέσεις του Αννίβα. (5.1-2): *ceterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei provincia decreta bellumque Romanum nandatum esset, nihil prolatandum ratus ne se... Saguntinis inferre bellum statuit*. Η επίθεση κατά των Ολκάδων παρουσιάζεται ως στρατιωτικός ελιγμός, καθώς μια απροκάλυπτη προέλαση κατά των Σαγουνδίνων θα προκαλούσε αναμφισβήτητα την κινητοποίηση του ρωμαϊκού στρατού (5.3): *quibus oppugnantis quia haud dubie Romana arma movebantur in Olcadum prius fines induxit exercitum, ut non petisse Saguntinos sed rerum serie finitimis domitis gentibus jugendoque tractus ad id bellum videri posset*. Έτσι ο Αννίβας φαίνεται να επιτίθεται για δύο χρόνια (221-219) στους γείτονες της πόλης, πράγμα που αναγκαστικά μετατρέπει σε γείτονες και λαούς που δεν ήσαν²⁸. Η περιγραφή των επιχειρήσεων στην Ισπανία παρουσιάζει ομοιότητες με την αντίστοιχη αφήγηση του Πολύβιου και οφείλεται προφανώς σε κοινές πηγές. Οι ομοιότητες αυτές, ωστόσο, περιορίζονται μόνο σε πραγματικά δεδομένα: έθνη, πόλεις, πλούτος, λάφυρα. Όπως παρατηρεί ο Witte στην παράλληλη εξέταση των αφηγήσεων του Πολύβιου και του Λίβιου, η αφήγηση του πρώτου είναι άμεση και λιτή, και έχει επιλεκτικό χαρακτήρα ως προς την παρουσίαση των σημαντικότερων συμβάντων²⁹. Αντίθετα ο Λίβιος προσπαθεί να αποδώσει τη χρονική διαδοχή των διαφόρων επιχειρήσεων σε μια σειρά από αφηγηματικές ενότητες που συνδέονται με τις κριτικές και ψυχολογικές παρατηρήσεις του. Θα πρέπει ακόμη να σημειώσουμε τη λογοτεχνικότητα της αφήγησης του Λίβιου, ιδιαίτερα στην περιγραφή της καταστροφικής μάχης μέσα στον ποταμό Τάγο ανάμεσα στους ιππείς και στους πεζούς: (21.5.13): *Et ex parte altera ripae vis ingens equitum in flumine immissa, medioque alveo haudquamquam pari certamine concursum, quippe ubi pedes instabilis ac vix*

27. Γεγονός είναι πως οι επιχειρήσεις του Αννίβα στην Ισπανία αποτελούσαν συνέχεια της πολιτικής του Αμίλκα και του Ασδρούβα για την επέκταση της Καρχηδονιακής εξουσίας στην Ιβηρική χερσόνησο. Ακόμη και αν στόχευε στο Σαγούνδο προσπάθειά του να το κρύψει δείχνει προφανώς πως δεν επιθυμούσε πόλεμο με τους Ρωμαίους τη δεδομένη στιγμή. Βλ. Walbank στον Πολύβιο III.13.5-14.8.

28. Αυτός ο τρόπος παρουσίασης των επιχειρήσεων, λέγει ο Walsh στο σχόλιό του (σημ. 17), αποδεικνύει την μεροληπτικότητα των πηγών του Λίβιου και την γεωγραφική ασάφεια του ιστορικού. Σχετικά με τις πηγές του στο σημείο αυτό υπάρχουν διάφορες εκδοχές. Βλ. Walbank *commentary*... σ. 316. Ο ίδιος δεν θεωρεί πιθανό ότι ο Λίβιος χρησιμοποιεί τον Πολύβιο, παρά τις επί μέρους ομοιότητες. Προφανώς οι ομοιότητες οφείλονται σε κοινή πηγή. Ως πιθανή πηγή για τον Πολύβιο θεωρείται ο Σιληνός ο Γαλαάκτης, ενώ ο Λίβιος ίσως πηγαίνει πίσω στην ίδια πηγή μέσω του Καίλιου. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Σιληνός και ο Φάβιος Πίκτορας είναι κοινές πηγές για τον Πολύβιο και τον Λίβιο για την Καρχηδονιακή και τη ρωμαϊκή πλευρά αντίστοιχα. Ο Klotz υποθέτει ότι ο Λίβιος στηρίζεται σε ένα απόσπασμα του Πολύβιου, μεταγραμμένο από τον Κλώδιο Κδαντριγκάριο.

29. K. Witte, Über die Form der Darstellung in Livius Geschichtswerk», *RhM*, LXV (1910), σσ. 414-417.

vado fidens vel ab inermi equite, equo temere acto, perverti posset, eques corpore armisque liber, equo vel per medios gurgites stabili, comminus eminusque rem gereret. Pars magna flumine absumpta; quidam verticoso amni delati in hostes ab elephantis obtriti sunt. Η επιλογή του λεκτικού (*grae, perverti, verticoso*) οι παρηχήσεις σε συνδυασμό με την ακρίβεια και τη συνοπτικότητα της περιγραφής, η οποία χρωματίζεται από την κριτική παρέμβαση του ιστορικού (*fidens*), προσθέτουν γόητρο και ενάργεια σκηνική στη δράση.

Μετά τις επιχειρήσεις ακολουθεί μια σύντομη επιλογική πρόταση όπου διαπιστώνεται ότι όλη η εκείθεν του Ίθρα ποταμού περιοχή ανήκει στους Καρχηδονίους.

Η διάταξη του υλικού σ' αυτό το μέρος δείχνει πως ο Λίβιος ενεργεί περισσότερο ως ρήτορας παρά ως ιστορικός, επιδιώκοντας παράλληλα με την αξιοποίηση των πηγών του να εκθέσει τα γεγονότα με ένα προσωπικό τρόπο ερμηνείας, που υποβάλλει στον αναγνώστη τη δική του θεματική γραμμή για τον πόλεμο.

2. Επεισόδιο πολιορκίας

Η καθαυτό περιγραφή της καταστροφής του Σαγούνδου καλύπτει τα κεφ. 7-15 και διακόπτεται δύο φορές με την παρεμβολή των διπλωματικών ενεργειών και διαβουλεύσεων (9.3-11.2, και 12.4-13.9). Έτσι η πολιορκία καταλαμβάνει τρία άνισα μεταξύ τους μέρη: α. 7-9.4, β. 11.3-12.3, και γ. 14-15.2. Το κεφ. 6 παρεμβάλλεται ανάμεσα στα προ της πολιορκίας συμβάντα και την πολιορκία και αποτελεί την εισαγωγή ολόκληρου του επεισοδίου της πολιορκίας.

Ας δούμε πρώτα το κεφ. 6, στο οποίο συμπίεζονται όλες οι αποστολές πρεσβειών ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη. Στην αρχή δηλώνεται ότι ο πόλεμος με το Σαγούνδο δεν έχει αρχίσει ακόμη και ότι υπάρχουν μόνο προστριβές με τους γείτονες Τουρδητανούς οι οποίες προοίωνιζαν τον πόλεμο³⁰. Και όταν ο Αννίβας συντάχθηκε μαζί τους η απειλή ήταν τόσο φανερή, ώστε οι Σαγουνδίνοι έστειλαν πρεσβεία στη Ρώμη ζητώντας βοήθεια (220/219). Εδώ αρχίζει η μετατόπιση της χρονολογίας από το χειμώνα του 220/219 στο 218, ένα χρόνο περίπου αργότερα: (6.2)...*legati a Saguntinis Romam missi auxilium ad bellum jam haud dubie immunens orantes. Consules tunc Romae erant P. Cornelius Scipio et Ti. Sempronius Longus.* Οι αναφερόμενοι ύπατοι είναι του 218, ενώ η συζήτηση στη σύγκλητο έγινε το 220 και η ρωμαϊκή πρεσβεία εστάλη στην Ισπανία αρχές του 219. Με τον τρόπο αυτό η καθυστέρηση των Ρωμαίων περισσότερο από ένα χρόνο να ανταποκριθούν στην έκκληση των συμμάχων τους δεν καταγράφεται στο παθητικό της Ρώμης. Ενδεικτική της συγκεκριμένης προκατάληψης στο πρόσωπο του Αννίβα, ο οποίος θεωρείται υπεύθυνος για τον πόλεμο, είναι και η γλώσσα του Λίβιου στο σημείο αυτό. Ο Αννίβας δεν ονομάζεται καν. Είναι αυτός *qui litis erat sator*, ο οποίος φαίνεται ότι δεν επιδιώκει ένα δίκαιο διακανονισμό, αλλά την επιβολή βίας (*nec certamen juris sed vim quaeri appa-*

30. Η πληροφορία ότι, οι Τουρδητανοί ήσαν γείτονες δεν φαίνεται να ευσταθεί. Βλ. Walsh ό.π. σημ. 21. (σχόλιο).

eret (6.2). Η συζήτηση στη σύγκλητο αναφέρεται σε πλάγιο λόγο (6.3-5). Αποφασίζεται να σταλεί μια πρεσβεία στην Ισπανία *ad res sociorum inspicendas* και αν υπάρχει βάσιμος λόγος να απαιτηθεί από τον Αννίβα να αφήσει ήσυχους τους συμμάχους του Ρωμαϊκού λαού (... *ut ab Saguntinis, sociis populi Romani, abstineret...*). Να διαβαστούν επίσης στην Καρχηδόνα οι επίσημες διαμαρτυρίες της Ρώμης. Η πρεσβεία αυτή, όπως διηγείται ο Λίβιος, δεν έγινε ποτέ αφού αντίθετα από κάθε προσδοκία τους πρόλαβε η είδηση της πολιορκίας του Σαγούνδου. Και τότε, συνεχίζει ο Λίβιος, η υπόθεση ήλθε εκ νέου στη σύγκλητο. Οι διάφορες προτάσεις για την αντιμετώπιση της κατάστασης δίνονται πάλι σε πλάγιο λόγο (6.6-7). Ένας ευθύς λόγος θα δημιουργούσε μια άσκοπη και αδικαιολόγητη διακοπή της ομαλής ροής της αφήγησης σε ένα σημείο όπου σημασία έχει, όχι τόσο τι ελέχθη, όσο η ταχύτητα των αντιδράσεων στη ραγδαία εξέλιξη των γεγονότων. Με την πλάγια εκφορά ο ιστορικός αποφεύγει την έμφαση σε μια λεπτομερή εξιστόρηση της στάσης της Ρώμης σ' αυτή την περίπτωση, ενώ δεν παραλείπει να τονίσει το γεγονός ότι η σύγκλητος διατηρεί την ψυχραιμία της μέσα στον αιφνιδιασμό³¹. Έτσι απορρίπτεται η πρόταση της άμεσης κήρυξης του πολέμου και εγκρίνεται η αποστολή πρεσβείας στο Σαγούνδο και στην Καρχηδόνα σε μια προσπάθεια να εξαντληθούν οι διπλωματικές δυνατότητες πριν από την κήρυξη του πολέμου. Η τελική πρόταση έχει τη μορφή τελεσίγραφου (*ultimatum*) προς την Καρχηδόνα (6.8)... *si non absisteretur bello ad ducem ipsum in poenam foederis rupti deprecendum*³².

Στον Πολύβιο η εξιστόρηση των ίδιων γεγονότων είναι διαφορετική: στο III.14 καταλήγει ότι «οὐδείς ἔτι τῶν ἐντός Ἰθῆρος ποταμοῦ ῥαδίως ἀντοφθαλμῆν ἐτόλμα πλὴν Ζακανθαίων», σημειώνει όμως πως «ταύτης τῆς πόλεως ἐπειράτο κατὰ δύναμιν ἀπέχεσθαι, βουλόμενος μηδεμίαν ἀφορμὴν ὁμολογουμένην δοῦναι τοῦ πολέμου Ῥωμαίοις, ἔως τᾶλλα βεβαίως ὑφ' αὐτόν ποιήσαιτο κατὰ τὰς Ἀμίλκου τοῦ πατρός ὑποθήκας». Στην αρχή του 15 μας πληροφορεί ότι οι Ζακανθαίοι «συνεχῶς ἔπεμπον εἰς τὴν Ῥώμην, ἅμα μὲν ἀγωνιῶντες περὶ σφῶν καὶ προορώμενοι τὸ μέλλον, ἅμα δὲ βουλόμενοι μὴ λανθάνειν Ῥωμαίους τὴν γινομένην εὐροίαν Καρχηδονίοις τῶν κατ' Ἰθῆριαν πραγμάτων». Η δήλωση του Πολύβιου ότι ο Αννίβας δεν είχε καθόλου την πρόθεση να προκαλέσει σε πόλεμο τους Ρωμαίους με αφορμή τη Ζάκανθα, έρχεται σε αντίθεση με την εκδοχή του Λίβιου και των πηγών του, ως προς την πρόθεση ακριβώς του Αννίβα για πόλεμο. Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι ο Πολύβιος αναφέρει ρητά ότι, μόλο που οι Σαγουνδίνοι έστειλαν επανειλημμένα πρεσβείες στη Ρώμη, οι Ρωμαίοι αδιαφόρησαν (*πλεονάκεις αὐτῶν παρακηκοότες*). Και προσθέτει ότι «τότε

31. Βλ. και παρακάτω σ. 33 κ. ε.

32. Όπως είπαμε και προηγουμένως (ό.π. σημ. 22), η σύνδεση του Σαγούνδου με τη συνθήκη του Ἰθῆρα είναι σταθερό δείγμα της ανναλιστικής παράδοσης και η κατάληψη του Σαγούνδου θεωρείται παραβίαση του *foedus*. Στον Πολύβιο το περιεχόμενο της α' πρεσβείας (III.15.5) έχει ως εξής: «Ῥωμαῖοι μὲν οὖν διεμαρτύροντο Ζακανθαίων ἀπέχεσθαι, κείσθαι γὰρ αὐτοῦς ἐν τῇ σφετέρᾳ πίστει, καὶ τὸν Ἰθῆρα ποταμόν μὴ διαβαίνειν κατὰ τὰς ἐπ' Ἀσδρούδου γενομένας ὁμολογίας». Ο Walbank στο σχόλιό του παρατηρεῖ ότι ακόμη και αν ο Αννίβας σχεδίαζε να επιτεθεί, το Σαγούνδο ήταν 100 μίλια νότια του Ἰθῆρα. Εικάζει, λοιπόν, ότι ο Πολύβιος τοποθετεῖ το Σαγούνδο βόρεια του Ἰθῆρα, παρασυρμένος από τις ατέλειωτες συζητήσεις των μεταγενέστερων χρονικογράφων γύρω από το θέμα αυτό.

(δηλαδή το 220) *πρεσβευτάς έξαπέστειλαν τούς έπισκεψομένους ύπέρ τών προσιπτόντων*³³. Ο Λίβιος αντίθετα, ακολουθώντας την ύστερη ανναλιστική παράδοση³⁴, παρουσιάζει τους Ρωμαίους να ανταποκρίνονται αμέσως στην έκκληση των Σαγουνδίνων για βοήθεια. Στη συνέχεια ο Πολύβιος καταγράφει την αποστολή αυτής της πρώτης πρεσβείας στην Ισπανία και τη συνάντησή της με τον Αννίβα στην Καινή Πόλη: «*καταλαβών δέ τήν παρά τών Ῥωμαίων πρεσβείαν, καί δούς αὐτόν εἰς ἔντευξιν, διήκουεν περί τών ἐνεστώτων*». Αναφέρεται το περιεχόμενο του ρωμαϊκού διαδήματος, το οποίο είναι μια μετριοπαθέστερη εκδοχή του τελεσίγραφου που επιδίδεται κατά τον Λίβιο από τη β' πρεσβεία στην Καρχηδονιακή βουλή³⁵.

Στο κεφ. 7 αρχίζει η περιγραφή της πολιορκίας του Σαγούνδου. Πριν από την κυρίως περιγραφή όμως γίνεται μια σύντομη παρουσίαση του Σαγούνδου γεωγραφικά και εθνολογικά με έμφαση στον πλούτο της πόλης. Η αναφορά αυτή κλείνει με μια ηθική παρατήρηση σχετικά με τη συμμαχική πίστη των Σαγουνδίνων, που θα μπορούσε να τους οδηγήσει ακόμη και στην καταστροφή: (7.3) *...seu disciplinae sanctitate qua fidem socialem usque ad perniciem suam coluerunt*. Η σύνδεση της παρατήρησης αυτής με τον πόλεμο που έχει ήδη αρχίσει είναι φανερή.

Στην πρώτη πρόταση περιγράφεται με εντυπωσιακή ενάργεια και ένταση η προέλαση του Αννίβα μέσα στο έδαφος των Σαγουνδίνων (7.4). Η εχθρική εισβολή τονίζεται με τη μετοχή *ingressus*, ενώ ο στρατός χαρακτηρίζεται με το επίθετο *infestus*. Στη συνέχεια η αφαιρ. απόλ. *pervastatis agris* με το κύριο ρήμα σε ενεστώτα *adgreditur* και το επίρρ. *tripertito* ολοκληρώνει την τρομακτική εικόνα της γενικής καταστροφής της υπαίθρου χώρας και την από τρία μέρη ταυτόχρονη προέλαση. Ακολουθεί μια τοπογραφική παρατήρηση που αφορά στην προετοιμασία της τειχομαχίας (7.5-6): *angulus muri erat in planiorem patentioremque quam cetera circa vallem vergens; adversus eum vineas agere instituit per quas aries moenibus admoveri posset*. Η παρήχηση *ingressus, agris, adgreditur* συνεχίζεται και στην επόμενη πρόταση με τα *planiorem, patentiorem, cetera, circa, vallem, vergens*, τονίζοντας το αίσθημα της

33. Ο Walbank παρατηρεί ότι το λεκτικό «*άγωνιώντες καί προορώμενοι τό μέλλον*» και ακόμη η ενημέρωση για «*τήν γινομένην εὔροϊαν*» των Καρχηδονίων δεν δικαιολογεί την κρισιμότητα της κατάστασης και τη ραγδαία εξέλιξη των γεγονότων που προκάλεσε τη Ρωμαϊκή προειδοποίηση. Η άποψη του Walbank ότι η αποστολή της πρεσβείας θα έπρεπε ίσως να συνδυασθεί με την πρόσφατη παρέμβαση της Ρώμης στις εσωκομματικές διαφορές του Σαγούνδου, φαίνεται πολύ πιθανή (ό.π. σημ. 22). Βλ. ακόμη Πολ. III. 15.6-10, όπου αναφέρεται λεπτομερώς η απάντηση του Αννίβα στη ρωμαϊκή πρεσβεία. Το κύριο σημείο αυτής της απάντησης του 27χρονου Αννίβα είναι η αναφορά του στους Σαγουνδίνους «*οὓς οὐ περιόψεσθαι παρεσπονδημένους*», με την οποία υπερασπίζεται τα δικαιώματα που απορρέουν από τις συνθήκες (Λουτάτιου και Ίβηρα, ό.π. σημ. 14) και αμφισβητεί το δικαίωμα των Ρωμαίων να παρεμβαίνουν στα εσωτερικά των Σαγουνδίνων. Αλλά βλ. τα αντίστοιχα σχόλια του Walbank.

34. Εκτός από τους Claudius και Antias (ό.π. σ.3) ο Λίβιος χρησιμοποιεί και τους Lucinius Macer, Aelius Tubero, L. Calpurnius Piso και άλλους. Βλ. Steele (*AJP* 1904) σσ. 2, Walsh, *Livy*, κεφ. V και ειδικά σσ. 115-124. Luce, *Livy*, σσ. 158-166.

35. Βλ. σημ. 32.

κίνησης και του χώρου. Ο Αννίβας αποφασίζει να γίνει η προσπέλαση του τείχους από μια γωνιακή προς την επίπεδη κοιλάδα εξοχή. Όμως η ορθότητα μιας τέτοιας επιλογής, παρατηρεί ο Λίδιος, απεδείχθη εκ των πραγμάτων ελάχιστα επιτυχής. Όπως ήταν φυσικό, σ' αυτή την εύκολη για προσπέλαση πλευρά του τείχους υπήρχε πελώριος πύργος, το τείχος ήταν υπερυψωμένο και ακόμη είχε συγκεντρωθεί επίλεκτο σώμα υπερασπιστών, ώστε εκεί που υπήρχε ο μεγαλύτερος κίνδυνος να προβάλλεται η μεγαλύτερη αντίσταση. Η συνθετότερως προς τη σύνταξη πρόταση (7.6: *sed ut locus procul muro satis aequus agendis vineis fuit, ita haudquamquam prospere postquam ad effectum operis ventum est, coeptis succedebat.*) αντιστοιχεί στην αιτιολογημένη εκ έκθεσης κρίση του Λίδιου, ενώ η 7.7 (*Et turris ingens imminebat et murus, ut... emunitus erat, et juvenus delecta... ostendebatur... ibi... obsistebant*) παρουσιάζει σε μια σειρά από παρατάξεις αθροιστικά τους λόγους για τους οποίους απέτυχε η επιλογή.

Τώρα που η εικόνα της θέσης των αντιπάλων είναι ολοκληρωμένη αρχίζει η περιγραφή της τειχομαχίας με σαφή χρονικά διαδοχή κινήσεων των δύο μερών σε δραματικά πλάνα. Την παρακολουθούμε από την πλευρά των αμυνομένων. Στην πρώτη αναμέτρηση οι Σαγουνδίνοι αποκρούουν τον εχθρό με τις βαλλιστικές τους μηχανές και, καθώς βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση, δεν αφήνουν κανένα περιθώριο κινήσεων στους οχυρωμένους στις πολιορκητικές μηχανές Καρχηδόνιους. Όπως έχει ήδη επισημανθεί από τους κυριώτερους μελετητές του Λίδιου μια πάγια τακτική του σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι να ορίζει καθαρά το χρόνο δράσης. Τα *ac primo... deinde* δεν ορίζουν διάρκεια χρόνου αλλά τη διαδοχή σε διαφορετικά επίπεδα της δράσης, δημιουργώντας έτσι αλληπάλληλα πλάνα εξέλιξης³⁶.

(7.8) *Ac primo* missilibus summovere hostem ne quiquam satis tutum munientibus pati; *deinde jam* non pro moenibus modo atque turri tela micare, sed etiam ad erumpendum etiam in stationes operaque hostium animus erat; quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures Saguntini cadebant quam Poeni.

Η τεχνική της παρουσίασης της δράσης σε πλάνα διευκολύνει την παρεμβολή ψυχολογικών παρατηρήσεων που ερμηνεύουν την αντίστοιχη εξέλιξη της δράσης. Έτσι έχουμε στο πρώτο πλάνο τη σταθερή απόκρουση του εχθρού (= Καρχηδόνιοι). *Ac primo – summovere – nec – pati*. Στο δεύτερο η εξέλιξη είναι ήδη εμφανής από το *summovere* στο *micare* και επιτείνεται μέχρι του σημείου της τελικής εφόδου *ad erumpendum*, το αποτέλεσμα δηλαδή του *animus erat*. Τα διαστήματα εξέλιξης και εναλλαγής της δράσης δηλώνονται με τα *ac primo – deinde jam non – sed – etiam* που οδηγούν στο τελικό χρονικά σημείο, της μάχης στη μεγαλύτερή της ένταση, ενώ ο απολογισμός που προοιωνίζεται την τελική έκβαση δηλώνεται ήδη με τον παρατατ. *cadebant*.

Σ' αυτό το σημείο αιχμής η προσοχή στρέφεται στον Αννίβα σε μια αλλαγή πλάνου. Η έμφαση δίνεται στον αρχηγό *Hannibal ipse*, και στον βαρύ τραυματισμό του, που θα προκαλέσει την άτακτη υποχώρηση των Καρχηδονίων. Έτσι έχουμε: παράτολμο εγχείρημα – τραυματισμός – φυγή / πανικός του στρατού – υποκειμενική κρίση (7.10. *Ut vero Hannibal ipse – dum incautius subit – adversum – ictus cecidit – tanta*

36. Βλ. Burck, *The third decade*, σ. 39, και Walsh, *Livy*, σσ. 198-199.

fuga ac trepidatio fuit – ut non: multum abesset quin – deserentur).

Για λίγες μέρες, όσο διήρκεσε η θεραπεία του τραύματος του Αννίδα, σταματούν οι συγκρούσεις, και η πολιορκία, όπως λέγει ο Λίβιος, μετατρέπεται σε αποκλεισμό. Όπως θα το περίμενε κανείς, η μάχη ξεσπά πιο άγρια. Είναι φανερό πως η περιορισμένη ακτίνα των πρώτων επιθέσεων διευρύνεται, πράγμα που σημαίνει ότι επιλέγονται και άλλα μέρη εκτός από την αρχική επίπεδη πρόσβαση. Τώρα είναι η στιγμή για έναν υπολογισμό της δύναμης των αντιπάλων, αφού αυτό θα είναι ο αποφασιστικός παράγων για την εξέλιξη της πολιορκίας, Υπερέχουν φυσικά οι Καρχηδόνιοι και προτάσσονται στον υπολογισμό: (8.3) *Abundabat multitudibe hominum Poenus – ad centum enim quinquaginta milia habuisse in armis satis creditur*-. Ο αριθμός είναι υπερβολικός, είτε προέρχεται από τις πηγές είτε διογκώθηκε σκόπιμα από τον ιστορικό³⁷. Για τους πολιορκημένους δεν δίνεται αριθμός αλλά γίνεται η διαπίστωση ότι οι δυνάμεις τους δεν αρκούν για την κάλυψη, σε πλήρη ανάπτυξη, των τειχών και την υπεράσπισή τους: *oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multifariam distineri coepti non sufficiebant*.

Με το *itaque jam*... επιστρέφουμε στο σημείο διακοπής της τειχομαχίας. Το τείχος ήδη προσβάλλεται από πολλά μέρη και υφίσταται ρωγμές. Ο συνδυασμός του παρατατ. *feriebantur* και του υπερσυντέλ: *quassatae erant* δημιουργεί ζωηρότητα και τονίζει το *jam*³⁸. Ακολουθούν δύο σύντομες ημιπερίοδοι που περιγράφουν την επακόλουθη καταστροφή και τη δημιουργία ρήγματος (8.5): *una continentibus ruinis nudaverat urbem; tres deinceps turres... cum fragore ingenti prociderant*.

Στο 8.6-7 *συνεχίζεται η περιγραφή της τειχομαχίας*: *Captum oppidum ea ruina crediderant Poeni, qua, velut si pariter utrosque murus texisset, ita utrimque in pugnam procursum est. Nihil tumultuariae pugnae simile erat, quales in oppugnationibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent, sed justae acies, velut patienti campo, inter ruinas muri tectaque urbis modico distantia intervallo constiterant*.

Με το *crediderant* ο Λίβιος υπογραμμίζει την πεποίθηση των Καρχηδονίων ότι η πόλη ήταν ήδη δική τους. Η επανάληψη του *velut si...*, *velut...*, η διάκριση ανάμεσα σε *tumultuariae pugnae / justae acies* και η τελική εικόνα της σύγκρουσης των δύο μερών κάτω από το γκρεμισμένο τείχος και σε μικρή απόσταση από τα κτίρια της πόλης, προσθέτουν ενάργεια και παραστατικότητα στην αφήγηση.

Η προηγούμενη αναφορά στην πεποίθηση των Καρχηδονίων για την επικείμενη κατάληψη της πόλης συνεχίζεται τώρα με μια πληρέστερη περιγραφή της ψυχολογικής κατάστασης και των δύο αντιπάλων και των συνθηκών που τη διαμόρφωσαν: (8.9) *hinc spes, hinc desperatio animos inritat*. Ο ενεστώς δείχνει την ταυτόχρονη με τη μάχη διαμόρφωση της ψυχολογίας, ενώ το σχήμα της αναφοράς τονίζει η αντίθεση ανάμεσα στην ελπίδα και στην απελπισία (*hinc, hinc*)³⁹. Μια αντίθεση που

37. Βλ. Walsh, Livy, σ. 144. Πρβλ. Διοδ. 25.17, όπου υπολογίζονται σε 68.000.

38. Για μια λεπτομερή ανάλυση του ύφους των λατινών ιστορικών βλ. J.P. Chausserie-Laprée, *L'expression narrative chez les historiens latins* Paris (1969).

39. Για τα σχήματα λόγου/λέξεως και διανοίας βλ. γενικά τα δύο άρθρα του H. Canter, I. «Rhetorical elements in Livy's direct speeches», *AJP* 38 (1917) σσ. 125-151, και II. *AJP* 39 (1918) σσ. 44-64.

Ειδικά για την αναφορά (1918. σ. 44) δίδει τον εξής ορισμό από τον Φοιδάμμωνα, *Rhet. Gr.* III.

ερεθίζει το φρόνημα και των δύο αντιπάλων για διαφορετικούς λόγους. Οι Καρχηδόνοι στηρίζουν την ελπίδα τους σε υπολογισμούς των δεδομένων: αριθμητική υπεροχή, δημιουργία ρήγματος, προώθηση των γραμμών τους, η πόλη που είναι τόσο κοντά. Δεν χρειάζεται παρά μια μικρή προσπάθεια ακόμη (*Poenno cepisse jam se urbem si paulo adnitatur credente*). Για τους Σαγουνδίνους δεν υπάρχουν περιθώρια για υπολογισμούς. Έτσι η απελπισία τους οδηγεί σε μια ύστατη πράξη αυτοθυσίας: (8:8): *Saguntinis pro nudata moenibus patria corpora opponentibus nec ullo pedem referente ne in relictum a se locum hostem immitteret*. Η μόνη τους επιλογή είναι να αντιπαραθέσουν στον εχθρό τα ίδια τους τα σώματα στη θέση των τειχών. Η επανάληψη του *nec referente... ne immitteret...* τονίζει τη διπλά αρνητική τους δούληση για υποχώρηση. Μόνο ο θάνατος δημιουργεί κενά στις θέσεις τους. Αυτή ακριβώς η επιλογή του θανάτου ως εναλλακτικής λύσης αποτελεί και το κύριο χαρακτηριστικό της αντίστασης των πολιορκουμένων.

Το συμπέρασμα που ακολουθεί προβάλλει λογικά την κρισιμότητα της σύγκρουσης: (8.9) *Itaque quo acrius et confertim magis utrimque pugnabatur, eo plures volnerabantur nullo inter arma corporaque vano intercidente telo*.

Και ενώ η φονική μάχη συνεχίζεται με όλη της την ένταση παρεμβάλλεται μια μακρά περιγραφή του ακοντίου των Σαγουνδίνων, της φαλάρικα. Είναι γεγονός πως ο Λίδιος δεν ενδιαφέρεται τόσο για την ακριβή περιγραφή των τεχνικών μέσων της πολιορκίας όσο για τη λογοτεχνικότητα της περιγραφής. Οι πληροφορίες που δίνει για τις πολιορκητικές μηχανές ή για την κατασκευή των οχυρωμάτων ή για άλλα τεχνικά θέματα, όταν τις δίνει, αποσκοπούν μόνο στην τήρηση του Κικερώνειου κανόνα για *lux*, σαφήνεια δηλαδή και ερμηνεία της συγκεκριμένης στρατηγικής⁴⁰. Από την άλλη μεριά ο Λίδιος συνηθίζει να διακόπτει την κύρια αφήγηση μιας πολιορκίας και μάλιστα όταν η μάχη βρίσκεται στο κορύφωμά της, είτε με την παρεμβολή λόγων ή άλλων πληροφοριών⁴¹. Η μετατόπιση αυτή του αφηγηματικού θέματος αποτελεί μέρος της τεχνικής του είτε για την περαιτέρω ένταση του ενδιαφέροντος του αναγνώστη με τη σκόπιμη προσωρινή αναστολή (*suspense*) της δράσης, είτε για ακριβώς το αντίθετο, τη διάσπαση δηλαδή της έντασης. Το ερώτημα βέβαια που μας απασχολεί πάντοτε είναι σχετικό με το είδος του υλικού που βρίσκεται στις πηγές του ιστορικού⁴². Δεν υπάρχει, ωστόσο, αμφιβολία πως η εξάρτηση του Λίδιου από τις πηγές του δεν επηρεάζει την επεξεργασία αυτού του υλικού σύμφωνα με συγκεκριμένες αρχές τεχνικής.

Στο σημείο αυτό η περιγραφή ενός όπλου, ενώ η μάχη μαινεται, είναι τουλάχιστον περίεργη. Για το Λίδιο όμως φαίνεται ίσως φυσικό αμέσως μετά την τελευταία σκηνή όπου οι αντίπαλοι συγκεντρωμένοι μάχονται σώμα με σώμα και όπου κανένα

46: επαναφορά δέ ἐστιν, ἢ καί ἀναφορά, πλειόνων στίχων ἢ κώλων ἀπό τῶν αὐτῶν τοῦ λόγου μερῶν ἀρχή.

40. Βλ. Walsh, *Livy*, σσ. 157 και 189.

41. Εκτός από τους δύο ευθείς λόγους (10.13 και 12.4 - 13.9) με τις διπλωματικές κινήσεις που προηγήθηκαν, έχουμε την περιγραφή του ακοντίου των Σαγουνδίνων (8.10-12), τον υπολογισμό της δύναμης των αντιπάλων (8.3-5) και τις επιχειρήσεις στους Καρπετάνους με την αντικατάσταση του Αννίβα στο πεδίο της μάχης (11.12-13).

42. Βλ. Steele, *AJP* (1904) σ. 7 και Burck, *The third decade...* σ. 27.

ακόντιο δεν πάει χαμένο, να αναφερθεί σε ένα τέτοιο όπλο. Άλλωστε η περιγραφή συμβάλλει στη συνολική εντύπωση της δραματικότητας καθώς τονίζει τις καταστρεπτικές ιδιότητες ενός όπλου που δεν σκοτώνει μόνο αλλά προκαλεί και πανικό, ενός ακοντίου που είναι προορισμένο να βάλλεται από μακριά και που τώρα χρησιμοποιείται σε μια μάχη εκ του συστάδην.

Το πρώτο μέρος της πολιορκίας θα κλείσει με μια μακρά, σύνθετη αφηγηματική πρόταση, που αρχίζει με την υποκειμενική αιτιολόγηση της ψυχολογίας των αντιπάλων, όπως διαμορφώνεται από την παράταση της αβεβαιότητας για την έκβαση της μάχης, την ξαφνική τέλος εξόρμηση των Σαγουνδίνων με δύο κύρια ρήματα αντίστοιχα των διαδοχικών σταδίων της απώθησης, και το θριαμβευτικό τόνο στην τελική καταταδίωξη: (9.1-2).

*cum diu anceps fuisset certamen
et Saguntini quia praeter spem resisterent crevissent animi;
Poenus quia non vicisset pro victo esset,
clamorem repente oppidani tollunt hostemque in ruinas muri expellunt, inde im-
peditum trepidantemque exturbant, postremo fusum fugatumque in castra redigunt.*

Η ιστορική αφηγηματική πρόταση δεν είναι περίοδος με τη χαρακτηριστική κυκλική φορά στην ολοκλήρωση του νοήματος, αλλά μια έκθεση σε δύο επίπεδα του αιτίου και του αποτελέσματος με έμφαση στο δεύτερο μέρος: τέσσερα κύρια ρήματα σε παράταξη κλιμακούμενη χρονικά

...repente – tollunt – hostemque expellunt (κύρια δράση)

... inde – exturbant (ακόλουθη) *...postremo – in castra redigunt* (τελικό αποτέλεσμα)
α' διακοπή – λόγος του Άννωνα.

Ο Λίβιος επιλέγει το σημείο αυτό για να διακόψει την αφήγηση της πολιορκίας και να επιστρέψει στις διαβουλεύσεις των αντιπάλων: (9.3) *Interim ab Roma legatos venisse nuntiatum est...* Με το *interim* γίνεται η σύζευξη με το κεφ. 6.8 (*legatique eo maturius missi... deprecandum*). Στην εκδοχή του Λίβιου και των πηγών του, σε συνάρτηση με τη σκόπιμη μετατόπιση της πολιορκίας του Σαγούνδου από το 219 στο 218, η πρώτη πρεσβεία φεύγει από τη Ρώμη, ενώ η πολιορκία έχει ήδη αρχίσει. Ας δούμε όμως πως παρουσιάζει τα γεγονότα ο Λίβιος. Οι πρέσβεις, λέγει, έρχονται από τη θάλασσα (το Σαγούνδο απέχει τρία χιλιόμετρα από την ακτή) και στην ακτή τους συναντούν οι απεσταλμένοι του Αννίβα και τους αποτρέπουν να προχωρήσουν. Οι λόγοι που προβάλλονται είναι ότι η μετακίνησή τους μέσα από το στρατόπεδο και τόσες ομάδες ασύδοτων οπλισμένων δεν ήταν ασφαλής και ούτε ήταν η κατάλληλη στιγμή για τον Αννίβα. (*...nec Hannibali in tanto discrimine rerum operae esse... audire*). Έτσι οι πρέσβεις όπως αναμενόταν, φεύγουν για την Καρχηδόνα. Ο Λίβιος δεν κάνει στο σημείο αυτό κανένα σχόλιο για την άρνηση του Αννίβα να τους δεχθεί. Ο ίδιος ο Αννίβας, λέγει, ετοιμάζει επιστολές και απεσταλμένους για τους ισχυρούς του κόμματος των Βαρκιδών: (9.4) *ut praeperarent suorum animos, ne quid pars altera gratificari populo Romano posset*. Τις θέσεις του Αννίβα και τα επιχειρήματα γενικά του μεγαλύτερου μέρους των Καρχηδονίων που συμφωνούσαν μαζί του δεν τα βλέπουμε καθόλου στην συζήτηση που ακολούθησε. Αντίθετα μέσα από το λόγο του Άννωνα παρακολουθούμε με τον ευρηματικό τρόπο του Λίβιου όχι μόνο την πλήρη ταυτότητα απόψεων αυτής της πλούσιας ολιγαρχίας, που εκπροσωπεί, με τις Ρωμαϊκές θέσεις, αλλά και την υπερθεμάτισή τους κατά τρόπο προκλητικό.

Ύστερα λοιπόν από αυτή την μεταβατική παράγραφο δρισκόμαστε στην Καρχηδόνα. Η πρώτη πρόταση είναι προπαρασκευαστική της ψυχολογίας του αναγνώστη για τον εκ των προτέρων χαρακτηρισμό της αποστολής ως *vana atque inrita*.

Ο λόγος που ακολουθεί συνδυάζει πλάγια και ευθεία εκφορά. Στο πρώτο μέρος οικονομείται σε πλάγια εκφορά η παρουσίαση του ομιλητή, του ακροατηρίου, του θέματος και το προοίμιο του λόγου: (10.2-4) *Hanno unus adversus senatum causam foederis magno silentio propter auctoritatem suam, non cum adsensu audientium egit, per deos foederum arbitros ac testes obtestans ne Romanum cum Saguntino suscitarent bellum; monuisse, praedixisse se ne Hamilcaris progeniem ad exercitum mitterent; non manes non stirpem ejus conquiescere viri, nec unquam donec sanguinis nominisque Barcini quisquam supersit quietura Romana foedera.*

Ο Άννωνας, λέγει, μόνος αυτός απέναντι στη σύγκλητο ανέλαβε να υποστηρίξει τη συνθήκη αντίθετα με τη γνώμη των Καρχηδονίων, αλλά με την ανοχή τους λόγω του κύρους του. Αφού επικαλεσθεί τους θεούς μάρτυρες και εγγυητές της ειρήνης, εξορκίζει τη σύγκλητο να μην αναλάβει τον πόλεμο με τους Ρωμαίους με αφορμή το Σαγούνδο. Αυτό είναι και το θέμα του λόγου του. Στη δεύτερη ημιπερίοδο με τα δύο ασύνδετα ιστορ. απαρέμφ. *monuisse, praedixisse* η έμφαση δίνεται στην προφητική διαίσθηση του Άνωνα για τον κίνδυνο που αντιπροσώπευε ο Αννίδας και στην προσπάθειά του για την αποτροπή του. Στην τρίτη ημιπερίοδο γίνεται η αναφορά στο πατρώο μίσος και στην επιθυμία του νεκρού Αμίλκα να ανατρέψει τη συνθήκη μέσω των απογόνων του. Η γλώσσα παρά την πλάγια εκφορά, δηλώνει συγκινησιακή φόρτιση, ένδειξη προφανώς της εμπάθειας του ιστορικού προς τον Αννίδα. Σημειώνεται, εκτός από το ασύνδετο των απρφ., η επαλληλία των αρνήσεων (*non... non... nec unquam donec... qui supersit*) και η χρήση ποιητικού λεκτικού (*manes, stirpem*). Ο Αννίδας είναι *progeniem Hamilcaris* και το *conquiescere* μαζί με τα *sanguinis nominisque* υποβάλλει το αίσθημα του αναπόφευκτου και μοιραίου. Έτσι ολόκληρη η αφηγηματική ενότητα σε πλάγιο λόγο επικεντρώνεται στην προφητική προειδοποίηση του Άνωνα, αφού προηγηθεί η αναφορά στη συνθήκη που πρόκειται να παραβιασθεί και ακολουθήσει η υπόμνηση της διαδοχής του μίσους και του ρόλου του Αννίδα ως εκτελεστή του όρκου. Στην περίπτωση αυτή η χρήση του πλάγιου λόγου είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της θεματικής ενότητας, ενώ με τις τελικές προτάσεις εκφοράζεται η στωϊκή αντίληψη του τέλους, της προκαθορισμένης τύχης της πόλης⁴³.

Η μετάβαση στον ευθύ λόγο γίνεται απότομα με μια έντονη καταγγελία και επίκριση του Αννίδα και αποτελεί συνέχεια του κλίματος του προοιμίου. Η αναφορά στον Αννίδα ως *juvenem* αυτή τη στιγμή παραπέμπει στο περιεχόμενο του *monuisse, praedixisse*. Παρακολουθούμε δηλαδή μια επανάληψη της αρνητικής τοποθέτησης που είχε μέρος της ολιγαρχίας που εκπροσωπεί ο Άννωνας την εποχή που ο Αννίδας στην ηλικία των 17 ετών άρχισε τη στρατιωτική του καριέρα με τον Ασδρούδα. Η φαινομενική επιφύλαξη αφορούσε τη νεαρά ηλικία του Αννίδα, στην πραγματικότητα όμως επρόκειτο για την αντίθεση στην κληρονομική διαδοχή των Βαρκιδών.

Το κύριο λογοτεχνικό μέσο είναι η μεταφορά. Ο Αννίδας είναι *flagrans cupidine*

43. Βλ. Walsh, «Livy and stoicism», *AJP* (1958) σσ. 355-375.

regni bellis bella succinctus, velut materiam igni praedentes, aluistis ergo hoc incendium quo nunc ardentis. Η εναλλαγή των χρόνων τονίζει την κλιμάκωση της δραματικότητας: *misistis – vivat – aluistis – ardetis (nunc)*. Στο σύνολό του ο λόγος συνεχίζει και εντατικοποιεί τα δύο κύρια μοτίβα: ότι η πολιορκία του Σαγούνδου αποτελεί παραβίαση συνθηκών και ότι την ευθύνη υπέχουν αποκλειστικά οι Βαρκίδες και κυρίως ο Αννίβας. Έτσι εκτός από το πρώτο μέρος (10.2-4), όπου ο ομιλητής τοποθετείται απέναντι στο θέμα της συνθήκης και υπενθυμίζει τη στάση του στο παρελθόν, ο υπόλοιπος λόγος σε όλη του σχεδόν την έκταση (10.4-12) επεξεργάζεται και αναπτύσσει τα ίδια θέματα, και μόνο στο τέλος (10-13) παρουσιάζονται οι συγκεκριμένες προτάσεις του ομιλητή.

Ας δούμε τώρα με συντομία τα κύρια σημεία του 10.4-12:

Στο 10.4 ως φυσική συνέχεια του *nunc ardetis* παρουσιάζονται απειλητικές εικόνες από τη μελλοντική καταστροφή της Καρχηδόνας. Η ενάργεια του επικείμενου κινδύνου εντατικοποιείται από την αναφορά σε ανάλογες σκηνές από το χώρο της πολιορκημένης πόλης του Σαγούνδου: *Saguntum vestri circumsedent exercitus unde arcentu foedere; mox Carthaginem circumsedebunt Romanae legiones ducibus iisdem dis per quos priore bello rupta foedera sunt ulti.*

Στην ενότητα 10.6-7 γίνεται αναφορά στην προεβία *ab sociis and pro sociis* (βλ.9.3), η οποία δεν έγινε δεκτή από τον Αννίβα (*bonus imperator vester... non admisit...*). Σε μια σειρά από σύντομες προτάσεις ο ομιλητής κατηγορεί τον Αννίβα για παραβίαση του διεθνούς δικαίου (*jus gentium sustulit*), τονίζει την ανεκτικότητα των Ρωμαίων, που επιμένοντας στις διαπραγματεύσεις δρίσκονται αυτή τη στιγμή μπροστά τους, ζητώντας επανορθώσεις που απορρέουν από τη συνθήκη. Αυτό θα απαλλάξει την πολιτεία από την ευθύνη. Απαιτούν την παράδοση αυτού που είναι *auctor culpa et reus criminis*. Η ενότητα κλείνει με την προειδοποίηση (*vereor ne perseverantius saeviant*) ότι δεν πρέπει να παρεξηγηθεί η διαλλακτικότητα των Ρωμαίων, γιατί: *quo lenius agunt, segnius incipiunt... saeviant*. Η χρήση νομικών όρων υποβάλλει και τονίζει την έννοια της εγκληματικής παραβίασης κανόνων διεθνούς δικαίου και την υπευθυνότητα της πόλης που καλύπτει τον ένοχο.

Σε ένα τυπικά πολιτικό λόγο, όπως αυτός η χρήση ιστορικών παραδειγμάτων, αποτελεί κοινό τόπο. Στην ενότητα 10.7-9, η αναφορά στις Αιγάτες Νήσους και στον Έρκα αποτελεί μια οδυνηρή υπενθύμιση των τελευταίων επιχειρήσεων του α΄ Καρχηδονιακού πολέμου που οδήγησαν στη συνθήκη του Λουτάτιου⁴⁴. Ο Αμίλκας δεν ευθυνόταν στην πραγματικότητα γι' αυτή την καταστροφή, ο ιστορικός όμως χρησιμοποιεί έντεχνα την παρουσία του τονίζοντας ειρωνικά την πολεμική του γενναιότητα που δεν ωφέλησε σε τίποτα υποβάλλοντας αναλογικά συμπεράσματα για τον γιό του. Στη συνέχεια αναφέρεται μια ανάλογη με το Σαγούνδο περίπτωση επέμβασης των Καρχηδονίων κατά παράβαση των συνθηκών. Είναι η πρώτη φορά που ο ομιλητής χρησιμοποιεί α΄ πληθυντικό πρόσωπο (9.8): *Sed Tarento... non absteramus ex foedere, sicut nunc Sagunto non abstinemus*), μια ελάχιστη υπενθύμιση ότι ο ομιλητής είναι Καρχηδόνιος και όχι Ρωμαίος. Η ενότητα κλείνει με τα αναγκαία συμπεράσματα προσαρμοσμένα στη σκοπιμότητα αυτής της ιστορικής αναφοράς:

44. Βλ. σημ. 21.

vicerunt ergo di imminesque et, id de quo verbis ambigebatur uter populus foedus rupisset, eventus belli velut aequus iudex, unde jus stabat, ei victoriam dedit. Οι θεοί, λέγει, επέβαλαν τη θέλησή τους στους ανθρώπους και η έκβαση του πολέμου έκρινε αυτοδικαία αυτό που αποτελούσε αντικείμενο ανθρώπινης αντιδικίας.

Καθώς ο Λίβιος γνωρίζει την έκβαση του πολέμου, ευκολύνεται στο ρόλο του μάντη που χρησιμοποιείται και προβλέπει την επικείμενη καταστροφή της Καρχηδόνας. Η εικόνα της πολιορκίας του Σαγούνδου που συνεχίζεται ενώ αυτοί συζητούν προβάλλεται πάλι με απειλητική ενάργεια μέσα στην Καρχηδονιακή σύγκλητο. Μόνο που δεν είναι τα τείχη του Σαγούνδου που βάλλονται αλλά της Καρχηδόνας (10.10): *Carthagini nunc Hannibal vineas turreaque admovet: Carthaginis moenia quatit ariete...*

Στο σημείο αυτό ο ομιλητής κρίνει πως έχει παρουσιάσει με όλους τους τρόπους τον έσχατο κίνδυνο που απειλεί την Καρχηδόνα ανάλογο του μεγέθους της παραβίασης των θείων και ανθρώπινων νόμων που ορίζουν τις συνθήκες, και στρέφεται σε μια πιο πραγματική βάση. Την πρόληψη του κινδύνου με τη συζήτηση της πρότασης της πρεσβείας. Η στροφή ορίζεται από την αμεσότητα της ρητορ. ερώτησης (11.12): *dedemus ergo Hannibal? dicet aliquis.* Η ενότητα που ακολουθεί αποτελεί ένα είδος *peroratio* πριν από τις σαφείς προτάσεις του επιλόγου. Στο σημείο αυτό διαπιστώνεται η αναμενόμενη πριν από το τέλος έξαρση του πάθους καθώς ο ομιλητής επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα που θέτει με βάση τα προσωπικά του αισθήματα για τον Αννίβα:

Scio meam levem esse in eo auctoritatem propter paternas inimicitias; sed et Hamilcarem eo perisse laetatus sum quod, si ille viveret, bellum jam haberemus cum Romanis, et hunc juvenem tamquam furiam facemque huius belli odi ac detestor; nec dedendum solum id piaculum rupti foederis... ego ita censeo.

Εγώ λέγει, έχω ελάχιστες πιθανότητες να σας επηρεάσω λόγω της εχθρότητας με τον πατέρα του. Ωστόσο, και για τον αφανισμό του Αμίλκα χάρηκα αφού έτσι αποφύγαμε τον πόλεμο με τους Ρωμαίους και τώρα δεν διστάζω να πω ότι μισώ και απεχθάνομαι αυτόν το νεαρό που σαν μαινάδα ανάβει τον πυρσό του πολέμου. Και κρίνω ότι όχι μόνο οφείλουμε να παραδώσουμε ως εξιλαστήριο θύμα αυτόν που παρέβη τις συνθήκες αλλά θα χαρώ, ακόμη και αν κανείς δεν ζητήσει την έκδοσή του, αν εξορισθεί στην άκρη της γης, απ' όπου δεν θα μπορεί πια να μας απειλήσει.

Στον επίλογο (10.13) διατυπώνονται τρεις προτάσεις για την αποστολή πρεσβειών στη Ρώμη (για να δοθούν ικανοποιήσεις στη Σύγκλητο) στον Αννίβα (για να σταματήσει αμέσως τον πόλεμο) και τέλος, στους ίδιους τους Σαγουνδίνους για να αποκαταστήσει τη σχέση του μαζί τους. Τέλος προτείνεται η παράδοση του Αννίβα, όπως το επέβαλλε η παραβίαση της συνθήκης.

Στο τέλος του λόγου ο Λίβιος βρίσκει την ευκαιρία να σχολιάσει την έλλειψη κάθε αντίδρασης στις θέσεις του Άννωνα: (11.1-2) *cum Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit; adeo prope omnis senatus Hannibalis erat...* (Πρφλ. ο.π. σελ. 9). Είπαν προσθέτει, ο Λίβιος, ότι ο Άννωνας *infestiusque locutum quam Flaccum Valerium, legatum Romanum.* Η απάντηση των Καρχηδονίων δίνεται σε πλάγιο λόγο: ο πόλεμος άρχισε από τους Σαγουνδίνους και όχι από τον Αννίβα και οι Ρωμαίοι θα έπρεπε να μείνουν πιστοί στην συμμαχία που είχαν παλαιότερα μαζί τους (*populum Romanum iniuste facere, si Sagunti nos vetustissi-*

mae Carthaginiensium societati praeponat).

Ο λόγος ανήκει τυπικά στο συμβουλευτικό είδος. Τα κύρια μοτίβα είναι:

a. *di-foedus*.

Η παραβίαση των συνθηκών (8 αναφορές) συνδυάζεται τις περισσότερες φορές με την αναφορά στους θεούς ως εγγυητές. (*fas, justum, fides*).

b. *Hannibal-Barcini*.

Ολόκληρος ο λόγος είναι μια έντονη αποστροφή στο πρόσωπο του Αννίβα και του πατέρα του (περισσότερες από 16 αναφορές) με την έκφραση αισθημάτων ψόγου (*vituperatio*), επίκρισης και μίσους.

γ. *falsus utinam vates sim...*

Η προειδοποίηση για την επαπειλούμενη καταστροφή και την τιμωρία (7 αναφορές) για την παραβίαση των συνθηκών. Τα *exempla* μαζί με τις προφητείες αποτελούν μέσα για εκφοβισμό.

Υπάρχει ακόμη ο τόπος του ωφέλιμου (*utile*) που θα συνιστούσε η απαλλαγή από τον Αννίβα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ομιλητής δεν δοκιμάζει καθόλου να προσελκύσει την εύνοια του ακροατηρίου, αφού είναι δεδομένη η αποδοκιμασία της συγκλήτου. Ο ίδιος άλλωστε το γνωρίζει πολύ καλά (10.11) χωρίς να επηρεάζει καθόλου την έκφραση των αισθημάτων του. Ο ρήτορας είναι επιθετικός, απειλητικός και επιτιμητικός. Ο λόγος γενικά χαρακτηρίζεται από την υπερβολή και το πάθος, πράγμα που έρχεται σε αντίθεση τόσο με τη λογική και την ψυχραιμία που θα χαρακτήριζε ένα συμβουλευτικό λόγο, όσο και με τις ειδικές συνθήκες της εκφώνησης (ομιλητής, ακροατήριο, τόπος). Ο ίδιος ο Λίβιος αναγνωρίζει στο σχόλιο που ακολουθεί, σχετικά με την αντίδραση των Καρχηδονίων, την υπερβολή που τον χαρακτηρίζει (11.2) ... *infestiusque locutum arguebant Hannonem quam Flaccum Valerium, legatum Romanum*. Αυτό όμως δεν τον εμποδίζει να συνθέσει ένα λόγο που όχι μόνο δεν ανταποκρίνεται στις περιστάσεις, αλλά και όπως παρατίθεται ανταποκρίνεται περισσότερο στις προδιαγραφές του επιδεικτικού είδους⁴⁵. Η πληθώρα λεκτικών σχημάτων και ρητορικών ευρημάτων και καθόλου μονόπλευρη παρουσίαση απόψεων τον κάνουν να φαίνεται περισσότερο μια άσκηση, παρά ένας πραγματικός λόγος. Αυτό γίνεται εμφανέστατο αν συγκρίνουμε το λόγο του Άν-

45. Με την παρατήρηση αυτή δεν θα πρέπει να εννοηθεί ότι η διάκριση των ιδίων τόπων (Άριστοτ. Ῥητ. Α.3, 1358b 20-29 και Quint. III.7.19.23 και 26) είναι τόσο αυστηρή, ώστε να αποκλείει τη χρήση ελαίνου ή ψόγου στον πολιτικό λόγο (πρβλ. Quint. III.7.28). Η επικάλυψη των ιδίων/ειδικών τόπων είναι συνήθης στα διαφορετικά είδη λόγων και η σφοδρότητα των ηθικών και παθητικών αποδείξεων ποικίλλει ανάλογα με τις συνθήκες σύνθεσης ενός λόγου και την προσωπικότητα του ρήτορα (πρβλ. Δημ. Λόγοι Φιλιππικοί). Στις περιπτώσεις αυτές, ωστόσο, υπάρχει ένα όριο «πιθανότητας» που δεν υπάρχει στο συγκεκριμένο λόγο. Πρβλ. Άριστ. Ῥητ. Γ.17.1418a 25-33: (το δημηγορικό) *και οὐκ ἔχει πολλὰς διατριβὰς, οἷον πρὸς ἀντίδικον ἢ περὶ αὐτοῦ, ἢ παθητικὸν ποιεῖν, ἀλλ' ἤκιστα πάντων, ἐὰν μὴ ἐξισιτῆ. δεῖ οὖν ἀποροῦντα τοῦτο ποιεῖν ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι ῥήτορες ποιοῦσι καὶ Ἰσοκράτης· καὶ γὰρ συμβουλευὼν κατηγορεῖ, οἷον Λακεδαιμονίων μὲν ἐν τῷ πανηγυρικῷ, Χάρητος δ' ἐν τῷ συμμαχικῷ*. Από τήν άλλη μεριά ο σκοπός ενός πανηγυρικού λόγου δεν είναι βέβαια μόνο ο έπαινος αλλά και ο ψόγος Quint. III.7.19, (Βλ. προηγουμένη παραπομπή) και δεν θα πρέπει να ξεχνούμε ότι σύμφωνα με την αντίστοιχη θεωρία του Κικέρωνα και του Κοϊντιλιανού η ιστορία ως είδος λογοτεχνικό ανήκει στο χώρο του επιδεικτικού είδους, όπως διαμορφώθηκε από τον Ισοκράτη και τη σχολή του: Βλ. Cic. *de leg. 1.5, de or. II.53-54, 62-64, or. 207*.

ωνα στο σημείο αυτό με το λόγο του Καρχηδόνιου ομιλητή που βρίσκεται στο κεφ. 18. Σ' αυτόν τον τελευταίο υπάρχει μια ισορροπία θέσης και αντίθεσης, ενώ στον πρώτο η έλλειψη πιθανότητας είναι έκδηλη. Έτσι ένας λόγος κατασκευασμένος για να εκφράσει Ρωμαϊκές ηθικές και πολιτικές απόψεις μπορεί να μας δώσει μια ιδέα του ρητορικού εξοπλισμού του ιστορικού αλλά επιβεβαιώνει το γεγονός ότι ο Λίβιος δεν διστάζει να αυτοσχεδιάσει παραποιώντας τα ιστορικά δεδομένα, εφόσον η σκοπιμότητα της ιστορικής του γραφής το απαιτεί.

6' μέρος πολιορκίας

Στο δεύτερο μέρος της πολιορκίας η αφηγηματική τεχνική παραμένει η ίδια στα κύρια της στοιχεία. Έτσι έχουμε κι εδώ την παρουσίαση των εχθροπραξιών σε διαδοχικά πλάνα που καλύπτουν τις εκατέρωθεν κινήσεις και τη συνεχή παρεμβολή του ιστορικού με ψυχολογικές και ερμηνευτικές παρατηρήσεις. Για τη διευκόλυνση της ανάλυσης διακρίνουμε 11 περίπου *ισομερή μέρη* οριζόμενα από τα ονόματα των εμπολέμων ή επιρρήματα χρονικά: (11.3) *Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Hannibal, quia... habebat, paucorum... quietem dedit stationibus... dispositis*. Σ' αυτό το πρώτο μέρος πραγματοποιείται η σύνδεση με το σημείο της διακοπής (9.2) αρχίζοντας από τον Αννίβα και το στρατόπεδο των Καρχηδονίων, όπου τους αφήσαμε να έχουν καταφύγει κνηνημένοι από τους Σαγουνδίνους, ενώ την ίδια στιγμή δηλώνεται ότι οι Ρωμαίοι συνεχίζουν να χρονοτριβούν με την αποστολή πρεσβειών.

Στο διάστημα της διακοπής των εχθροπραξιών οι στρατιώτες αναλαμβάνουν δυνάμεις και προετοιμάζονται ψυχολογικά από τον Αννίβα για την επικείμενη επίθεση, άλλοτε με τη διέγερση του μίσους / οργής κατά των αντιπάλων και άλλοτε με υποσχέσεις που γεννούσαν την ελπίδα για ανταμοιβή με την απονομή των λαφύρων: (11.3-4) *Interim animos eorum nunc ira in hostes stimulanda, nunc spe praemiorum accendit*; και όταν σε ένα λόγο του ο Αννίβας δήλωσε πως όλη η λεία της πόλης θα μοιραζόταν στους στρατιώτες, το φρόνημα τους εξήφθη σε τέτοιο βαθμό ώστε αν δινόταν εκείνη τη στιγμή το σύνθημα για επίθεση, δεν θα μπορούσε να τους σταματήσει καμιά δύναμη.

Αντίθετα με τους Καρχηδόνιους οι Σαγουνδίνοι δεν ξεκουράζονται καθόλου. Μέρα και νύχτα προσπαθούν να επιδιορθώσουν το γκρεμισμένο τείχος. Είναι φανερό πως ο Λίβιος τάσσεται συναισθηματικά με τους πολιορκουμένους. Η επανάληψη των αρνήσεων και του *lacsentes, lacessiti* δηλώνουν την έμφαση στους ανίσους όρους και τις συνθήκες της μάχης ανάμεσα στα δύο μέρη: (11.5) *Saguntini ut... habuerant nec lacessentes nec lacessiti... dies; ita non nocte, non die unquam cesserant ab opere; ut novum... qua paretum oppidum ruinis erat reficeret...*

Στο σημείο αυτό η μάχη συνεχίζεται αργιότερη: (11.6) *inde oppugnatio eos aliquanto atrocior quam ante adorta est, nec qua primum aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia variis clamoribus streperent, satis scire poterant*. Η δραματικότητα της αφήγησης τονίζεται από το συνδυασμό παρακειμ. και παρατατ. (*adorta est – nec poterant*) και η σφοδρότητα της μάχης τονίζεται από την αδυναμία των πολιορκη-

μένων να γνωρίζουν που να ενισχύσουν τις γραμμές τους (*aut primum aut potissimum*) μέσα στη γενική σύγχυση και τις κραυγές.

Και πάλι η προσοχή στρέφεται στον Αννίδα, ο οποίος και θα πρωταγωνιστήσει στη σημαντικότερη επιχείρηση αυτής της φάσης. Ακολουθεί η περιγραφή της κυριότερης εκπορθητικής προσπάθειας: (11.7) *ipse Hannibal qua turris mobilis, omnia munimenta urbis superans altitudine, agebatur hortator aderat*. Ο ίδιος ο Αννίδας πρωτοστατεί στη μεταφορά του υψηλότερου κινητού πύργου. Όταν η τρομακτική εκτόξευση συγκεντρωμένων πυρών από όλα τα επίπεδα του πύργου απογυμνώνει το τείχος από τους πολιορκητές, ο Αννίδας υπολογίζοντας ότι η στιγμή είναι κατάλληλη στέλνει μια ομάδα από πεντακόσιους Αφρικανούς να υποσκάψουν το τείχος: (11.7-8) *Quae cum... nudasset, tum Hannibal occasionem ratus, quingentos ad subruendum ab imo murum mittit*. Ο ενεστώτας ορίζει την κύρια ενέργεια, το αποτέλεσμα της *ratus* - πρότασης, εφόσον ο αρχικός σκοπός είχε επιτευχθεί. Εδώ μεσολαβεί μια σύντομη τεχνική περιγραφή της πρωτόγονης κατασκευής του τείχους και έτσι δικαιολογείται η ευκολία στο σχηματισμό του ορύγματος με αξίνες λόγω της χαλαράς σύνδεσης των δομικών υλικών.

Το αποτέλεσμα της προσπάθειας το βλέπουμε στην επόμενη χρονικά ενότητα: (11.9-10) *Itaque latius quam qua caderetur ruebat perque patentia ruinis agmina armatorum in urbem vadebant*. Οι διπλοί παρατακτικοί σημειώνουν την αιχμή της δραματικότητας. Το τείχος που γκεμίζεται σχεδόν από μόνο του και το πάτημα της πόλης μέσα από το ορύγμα. Στην επόμενη πρόταση οι δύο ενεστώτες οριστικοποιούν το αποτέλεσμα της προηγούμενης προσπάθειας. *Locum... capiunt, conlatisque... ut... haberent muro circumdant*.

Και οι Σαγουνδίνιοι; Μόνο μια πρόταση για να μας πει πως χτίζουν τείχος με τη σειρά τους στο απόρρητο μέρος της πόλης: (11.10) *et Sagundini murum interiorem ab pondum capta parte urbis ducunt*. Ύστερα μια εικόνα και των δύο πλευρών: *utrumque summa vi et muniunt et pugnans... Ωστόσο η μάχη είναι άنيση, αφού κάθε μέρα που περνά σημαίνει για τους έγκλειστους όχι μόνο περιορισμό του πραγματικού χώρου, αλλά ταυτόχρονα αύξηση της έλλειψης των πάντων και μείωση της ελπίδας για εξωτερική βοήθεια, αφού η μόνη ελπίδα είναι μακριά και ο εχθρός παντού τριγύρω: (11.11-12) *Sed interiora tuendo minorem in dies urbem Saquntini faciunt. Simul crescit inopia omnium longa obsidione et minuitur exspectatio externae opis, cum tam procul Romani, unica spes, circa omnia hostium esset*. Η επαλληλία των αντιθέσεων δείχνει με εκπληκτική ενάργεια τη διπλή διάσταση της τραγικής θέσης των εγκλειστων.*

Ακολουθεί μια πρόσκαιρη μείωση της έντασης με τη συνήθη για στιγμές κρίσιμες και λίγο πριν από την τελική έκβαση του επεισοδίου παρεμβολή ενός παρεκβατικού συμβάντος. Εδώ πρόκειται για την ξαφνική αναχώρηση του Αννίδα από το πεδίο της μάχης: (11.13) *paulisper tamen adfectos animos recreavit repentina profectio Hannibal in Oretanos Carpetanosque... qui... dilectus acerbitate consternati, cum praebuissent... emiserunt nota arma*.

Όμως η πολιορκία δεν σταματά. Αντίθετα συνεχίζεται με τον Μάαργα και όταν γυρίζει ο Αννίδας: *strataque omnia recentibus ruinis advenienti Hannibali ostendit*. Η τελευταία σκηνή της μάχης διαδραματίζεται γύρω από την ακρόπολη: (12.3) *Itaque ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus atroxque proelium cum multorum utrimque*

caede initum et pars arcis capta est.

Στο σημείο αυτό διακόπτεται για δεύτερη φορά η αφήγηση της πολιορκίας με την παρεμβολή του λόγου του Αλόρκου.

Λόγος Αλόρκου

Το κεφ. 12.3-8 αποτελεί στο σύνολό του μια εισαγωγική ενότητα στο λόγο που ακολουθεί (βλ. 9.1-4): *Temptata deinde per duos est exigua spes, Alconem Saguntinum et Alorcum Hispanum*. Στη δραματικότερη στιγμή της πολιορκίας επιχειρείται μια ύστατη μεσολαβητική προσπάθεια εκ μέρους δύο ιδιωτών. Η προσπάθεια αυτή για ειρήνη χαρακτηρίζεται εκ των προτέρων μάταιη. Η τακτική αυτή (βλ. 10.1) της προειδοποίησης του αναγνώστη για την ματαιότητα όλων των διπλωματικών ενεργειών όχι μόνο δεν μειώνει τη δραματικότητα της περιγραφής αλλά προσδίδει τραγική διάσταση σε ένα ιστορικό συμβάν όπου όλα οδηγούν στο αναπόφευκτο τέλος.

Ας δούμε τώρα πως οικονομείται μέσα σε μια περίοδο ένα ολόκληρο μικρο-επεισόδιο: η πορεία μέσα στη νύχτα του Άλκωνα, οι προσθέσεις του αρχικά και η ολοκληρωτική μεταστροφή του όταν πληροφορείται τους όρους του Αννίβα: (12.4) *Alco insciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Hannibalem noctu transisset, postquam nihil lacrimae movebant condicionesque tristes, ut ab irato victore, ferebantur, transfuga ex oratore factus apud hostem mansit, moriturum adfirmans qui sub condicionibus iis de pace ageret.*

Ύστερα από την αφαιρετ. απόλυτο που μας πληροφορεί ότι οι Σαγουνδίνοι δεν γνωρίζουν την ενέργεια του συμπατριώτη τους, με μια σειρά από μετχ. που προηγούνται και έπονται του κυρίου ρήματος διαγράφεται η διαδοχή των ψυχολογικών μεταπτώσεων του Αλόρκου, ενώ οι παρεμβαλλόμενες εξηρημένες προτάσεις δηλώνουν τα περιστασιακά δεδομένα της μεταστροφής. *Alco insciis Saguntinis... ratus... transfuga ex oratore factus... mansit... moriturum adfirmans... (cum... transisset... postquam nihil... novebant... condicionesque tristes, ut ab irato victore, ferebantur)... qui sub condicionibus iis de pace ageret.*

Αντίθετα με τη λογοτεχνικότητα αυτής της πργρφ. η λιτότητα των λογοτεχνικών μέσων της επόμενης υποβάλλει σε πλάγιο λόγο μια άλλη δραματικότητα, αυτή της άμεσης επαφής με τη σκληρή γλώσσα του οργισμένου νικητή που υπαγορεύει *condiciones tristes*.

(12.5) *Postulabatur autem, redderent res Turdetanis traditoque omni auro atque argento egressi urbe eum singulis vestimentis ibi habitarent ubi Poenus jussisset.*

Ενώ όμως ο Άλκωνας διαβεβαιώνει ότι οι Σαγουνδίνοι δεν θα δεχθούν ποτέ τους όρους, ο Αλόρκος αναλαμβάνει τη διαπραγμάτευση της ειρήνης πιστεύοντας ότι η ήττα των πραγμάτων καταβάλλει και το φρόνημα: (12.6) *Alorcus, vinci animos ubi alia vincatur adfirmans se pacis eius interpretem fore pollicetur; erat autem tum miles Hannibalis...* Αμέσως μετά σε μια ευθεία αφηγηματική γραμμή παρακολουθούμε τις κινήσεις του: (12.7-8) *Tradito palam telo custodibus... transgressus... ad praetorem... est deductus.*

Η άφιξη του ξένου προκαλεί την άμεση συγκέντρωση του πλήθους γύρω του. Αμέσως μετά το πλήθος απομακρύνεται, και ο Αλόρκος εκφωνεί το λόγο του μπροστά στη σύγκλητο. Υπάρχει μια ακόμη παρόμοια σκηνή του πλήθους των πολιορκημένων στο τέλος του λόγου. Το πλήθος συρρέει, σχηματίζει κύκλο γύρω από το νεοφερμένο και απομακρύνεται, θυμίζοντας τραγικό χορό. Έτσι, ενώ το πλήθος παραμένει σιωπηλό, η περιγραφή της κίνησης εκφράζει την ψυχολογία του, την αγωνία και το φόβο για την τύχη των πολλών.

Ο λόγος που ακολουθεί χωρίζεται σε τρία μέρη:

(13.1-3) *exordium* (principium a nostra persona)

Το προοίμιο είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με τα άλλα δύο, ιδιαίτερα τον επίλογο. Αυτό ανταποκρίνεται προφανώς στη σπουδαιότητα αυτού του μέρους: να πείσει δηλαδή ο μεσολαβητής τους Σαγουνδίνους ότι ο μόνος λόγος που επιχειρεί αυτή την κίνηση είναι το δικό τους συμφέρον. Οι αναφορές στον εαυτό του έχουν σκοπό να δείξουν ότι είναι φίλος τους και πρέπει να τον εμπιστευθούν: (13.1-2)

Sicivis vester Alco, sicut ad pacem petendam ad Hannibalem venit,

ita pacis condiciones ab Hannibalem, ad vos retulisset, supervacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Hannibalis nec transfuga ad vos veni;

sed cum ille aut vestra aut sua culpa manserit apud hostem

sua, si metum simulavit

vestra, si periculum est apud vos vera referentibus

ego, nec ignoratis esse et salutis aliquas et pacis vobis condiciones,

pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est ad vos veni.

Η πρώτη ημιπερίοδος οργανώνεται γύρω από την υποθετική πρόταση που δικαιολογεί την παρουσία του Αλόρκου εκεί, που θα έπρεπε να είναι ο συμπατριώτης τους. Η εκφορά της υπόθεσης ως μη πραγματικής τονίζεται από την αντίθεση *sicut ad... venit... ita... ad vos retulisset*, και τη διπλή άρνηση *nec... nec...* Η δεύτερη ημιπερίοδος λειτουργεί θετικά σε μια θεματική αντιστοιχία και αντιδιαστολή προς την πρώτη. Εκείνος δεν γύρισε, αυτομόλησε είτε από δική του ευθύνη είτε από δική σας (εδώ έχουμε έναν έμμεσο υπαινιγμό και μια πρόκληση για τους Σαγουνδίνους: *si periculum est apud vos vera referentibus*), εγώ όμως ήλθα στο όνομα των παλαιών δεσμών φιλίας που μας συνδέουν.

Στην τελευταία πρόταση του προοιμίου ο ρήτορας τονίζει ακόμη μια φορά ότι ο μόνος λόγος της μεσολάβησής του είναι το δικό τους συμφέρον και μόνο, και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι δεν τους μίλησε για συνθηκολόγηση ούτε όταν μπορούσαν ακόμη να στηριχθούν στις δικές τους δυνάμεις, ούτε ενώ υπήρχε ακόμη ελπίδα βοήθειας από τους Ρωμαίους (13.3) *Vestra autem causa me nec ullius alterius loqui quae loquor apud vos vel ea fides sit quod neque dum vstris viribus restitistis neque dum auxilia ab Romanis sperastis pacis umquam apud vos mentionem fecit.* Εντυπωσιακή είναι η παρήχηση ιδιαίτερα του ν (17 φορές σε 8 περίπου σειρές) και η χρησιμοποίηση του β' προσώπου. Αυτή η αφθονία προσωπικών και κτητικών αντωνυμιών β' προσώπου δηλώνει την αναμφισβήτητη προτεραιότητα που δίνει ο ομιλητής στους πολιορκουμένους, στις δυνάμεις τους, στους όρους που τους αφορούν, στην υπόθεσή τους γενικά και στην ψυχολογία τους.

13.4-8: *Tractatio*

Ύστερα από τη μακρά ψυχολογική προετοιμασία του προοιμίου το κύριο μέρος προβάλλεται αμέσως (13.4):

Postquam *nec ab Romanis vobis ulla est spes nec vestra vos jam aut arma aut moenia satis defendunt, pacem adfero ad vos magis necessariam quam aequam.*

Τώρα πια που δεν υπάρχει καμιά ελπίδα για βοήθεια από τους Ρωμαίους ούτε τα όπλα σας ούτε τα τείχη σας μπορούν να σας καλύψουν, σας προσφέρω μια ειρήνη / συνθηκολόγηση που είναι περισσότερο αναγκαία παρά δίκαιη. Η έννοια του δίκαιου αντιπαρατίθεται στην πιεστική ανάγκη που δημιουργεί η κατεστραμμένη πόλη και η έλλειψη της ελπίδας. Οι έγκλειστοι θα πρέπει να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα που ορίζεται από τη θέση νικητή και νικημένου (13.5): *Cuius ita aliqua spes est, si eam, quemadmodum ut victor fert Hannibal, sic vos ut victi audiat, si non id quod amittitur in damno, cum omnia victoris sint, sed quidquid relinquitur pro munere habituris estis.*

Η πρώτη ημιπερίοδος σε θετική εκφορά προβάλλει τη δυνατότητα κάποιας ελπίδας. Η δεύτερη περίοδος συμπληρώνει σε αρνητική εκφορά (τι δεν θα πρέπει να υπολογίσουν ως απώλεια αλλά ως δώρο) τη θετική στάση απέναντι στη συνδιαλλαγή με κοινή βάση υπολογισμού τη συνειδητοποίηση των περιστάσεων. Η αντίθεση κυριαρχεί τόσο στη γενικότερη αντιπαράθεση νοημάτων όσο και στις επιμέρους προτάσεις ή λέξεις, εκφράζοντας έτσι με σαφήνεια την αδυναμία επιλογής και την έλλειψη εναλλακτικής λύσης στο λογικό σχήμα αναγκαιότητα - δικαιοσύνη.

Τέλος ακολουθούν οι όροι της συνθηκολόγησης (13.6-7): *Urbem vobis, quam ex magna parte dirutam, captam fere totam habet, adimit; agros relinquit, locum adsignaturus in quo novum oppidum aedificetis... Aurum et argentum omne, publicum privatumque, ad se jubet deferri: corpora vestra coniugum ac liberorum vestrorum servat inviolata, si inermes cum binis vestimentis velitis ab Sagunto exire.*

Οι δύο κύριοι όροι αφορούν στην παράδοση της πόλης, η οποία παρουσιάζεται ήδη κατεστραμμένη στο μεγαλύτερο της μέρος. Μια πόλη που έχει σχεδόν κυριευθεί. Αντ' αυτού τους παραχωρεί τη γύρω περιοχή με το σκοπό να κτίσουν μια καινούργια πόλη. Ο δεύτερος όρος αφορά στην παραχώρηση όλου του χρυσού και του αργύρου, δημόσιου και ιδιωτικού. Έτσι αφού απογυμνωθούν από όλα τους τα υπάρχοντα, άοπλοι με δύο κομμάτια ρουχιισμού μόνο μπορούν να διασώσουν τους εαυτούς τους και τους δικούς τους, εφόσον εγκαταλείψουν οικειοθελώς την πόλη. Η σκληρότητα μιας παράδοσης άνευ όρων, όπως η προτεινόμενη από το νικητή, επιτείνεται από τη λιτότητα των εκφραστικών μέσων και τον αποφασιστικό, κοφτό τόνο της έκφρασης. Αυτοί είναι οι όροι που επιβάλλει η τύχη σας όσο βαρείς και πικροί κι αν είναι (13.8): *Haec victor hostis imperat; haec, quamquam sunt gravia atque acerba, fortuna vestra vobis suadet.* Η τύχη και η σκληρότητα του νικητή επιβάλλουν όρους απεχθείς και άδικους αλλά αυτό που προέχει είναι να επιδιώσουν. Μόνο στον επίλογο που ακολουθεί υπάρχει η έκφραση κάποιας προσδοκίας του ομιλητή ότι, όταν όλα θα έχουν περιέλθει στην εξουσία του νικητή, ίσως δείξει κάποια υποχωρητικότητα στις απαιτήσεις του.

13.9: *peroratio*

sed vel haec patienda censeo potius quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante

ora vestra coniuges ac liberos belli iure sinatis.

Στο σύντομο επίλογό του ο ομιλητής τονίζει την άποψή του ότι ακόμη και αυτή η σκληρότητα του νικητή είναι προτιμότερη από τη φρικτή τύχη που τους περιμένει. Αντίθετα με τη συνήθη ηπιότητα του επιλόγου ο ομιλητής κλείνει με την παρουσίαση της φοβερής εικόνα της καταστροφής (*trucidari corpora, rapi trahique ante ora vestra...*) με το σκοπό να ασκήσει μια ύστατη ψυχολογική πίεση στους Σαγουνδίνους.

Άλωση

Το πλήθος, λέγει ο Λ., είχε συγκεντρωθεί σιγά - σιγά γύρω από τον ομιλητή και ενώνεται με τη συνέλευση των αρχόντων, όταν ξαφνικά, με το άκουσμα των τελευταίων λόγων του Αλόρκου, οι πρόκριτοι, πριν ακόμα δοθεί απάντηση συγκεντρώνουν όλα τα αποθέματα χρυσού και αργύρου στην αγορά και τα ρίχνουν στην πυρά που ετοίμασαν αμέσως γι' αυτό το σκοπό και συγχρόνως αρκετοί ρίχνονται μέσα στις φλόγες: (14.1)

Ad haec audienda

cum circumfusa paulatim multitudine permixtum senatui esset populi concilium repente primores successione facta priusquam responsum daretur argentum auremque omnem... in forum conlatum in ignem ad id raptim factum concientes eodem plerique semet ipsi praecipitaverunt.

Η αιφνίδια αντίδραση των προκρίτων επιτείνει τη δραματικότητα της περιγραφής. Η κύρια μακρά πρόταση συνδυάζει τρεις μορφές παρουσίασης της δράσης. Ύστερα από τον προσδιορισμό της στιγμής της εκκίνησης (*ad haec audienda*) με την αφαιρετική απόλυτο *successione facta* δηλώνεται η πρώτη κίνηση, με τις δύο μετοχές *conlatum, factum* η δεύτερη και η τρίτη κίνηση και τέλος το κύριο ρήμα *praecipitaverunt* σημειώνει την κατάληξη. Η ταχύτητα της εναλλαγής ορίζεται από τα επιρρήματα *repente, raptim* και το *priusquam*. Η *cum* πρόταση δίνει την πρώτη χρονικά εικόνα του πλήθους που σχηματίζει ένα σιωπηλό κύκλο γύρω από τη συνέλευση και ενώνεται σ' αυτή την κρίσιμη για όλους στιγμή με τους άρχοντες, ενώ η ξαφνική διάλυση του κύκλου δίνει την αμεσότητα της ψυχολογικής αντίδρασης των εγκλείστων.

Οι εξελίξεις που ακολουθούν έχουν την ίδια ταχύτητα, τον ίδιο φοβερό συγχρονισμό τόσο από το μέρος των Σαγουνδίνων όσο και από το μέρος των Καρχηδονίων. Έτσι παρακολουθούμε ταυτόχρονα τον τρόμο και τον πανικό στην πόλη και την τελική έφοδο των Καρχηδονίων μέσα από το άνοιγμα του γκρεμισμένου τείχους: *cum ex eo pavor ac trepidatio totam urbem pervassisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat, perque ruinam eius cohors Poenorum impetu facto cum signum imperatori dedisset nudatam stationibus custodiisque solitis hostium esse urbem, non cunctandum in tali occasione ratus Hannibal, totis viribus aggressus urbem momento cepit, signo dato ut omnes interficerentur.* (14.2)

Η τελευταία σκηνή της κατάληψης της πόλης οικονομείται μέσα σε μια μακρά σύνθετη περιοδική πρόταση: *Turris... prociderat* (υπερσυντέλικος για το γκρέμισμα του τείχους). Ακολουθεί το σήμα στο στρατηγό ότι η πόλη είναι απογυμνωμένη από τους υπερασπιστές της (*cum... dedisset... nudatam... esse urbem*) και στη συνέχεια ο

Αννίβας υπολογίζει ότι δεν πρέπει να καθυστερήσει, ορμά με όλες τις δυνάμεις του και καταλαμβάνει την πόλη. Η περιγραφή της άλωσης θα κλείσει με την απάνθρωπη αλλά αναγκαία, όπως παρατηρεί ο Λίβιος, διαταγή του Αννίβα να θανατώνονται όλοι οι ενήλικες: (14.4) *quod imperium crudele, ceterum prope necessarium cognitum ipso eventu est; cui enim parci potuit ex iis qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis domos super se ipsos concremaverunt aut armati nullum ante finem pugnae quam morientes fecerunt?* Το επεισόδιο κλείνει με αυτή τη ρητορική ερώτηση που τονίζει την εικόνα της μανίας για αυτοκαταστροφή των πολιορκημένων, ενώ συγχρόνως υπογραμμίζεται η σκληρότητα του Αννίβα.

Επίλογος επεισοδίου πολιορκίας

Η πόλη καταλήφθηκε και η λεία που αποκόμισαν οι νικητές ήταν τεράστια: *captum oppidum est cum ingenti praeda*. Ωστόσο το μέγεθος των λαφύρων είναι θέμα αμφισβήτησης καθώς οι διάφορες πηγές προβάλλουν εντελώς αντίθετες εκτιμήσεις. Η εκδοχή του Λίβιου είναι συμβιβαστική των δύο απόψεων⁴⁶.

Συμπεράσματα

Από την ανάλυση του επεισοδίου της άλωσης του Σαγούνδου (21.6-14) και όσων προηγήθηκαν (21.1-7), προκύπτουν δύο βασικές διαπιστώσεις:

1. Οι σημαντικές επιπτώσεις που έχει για τη δομή του επεισοδίου η εσφαλμένη χρονολόγηση της πολιορκίας της πόλης και η ταύτιση γενικότερα του Λίβιου με τις πηγές του.

2. Η λογοτεχνική ικανότητα του Λίβιου γενικά και ιδιαίτερα όσον αφορά στη συνοχή και στην ενάργεια της αφήγησης του επεισοδίου.

Ως προς την πρώτη διαπίστωση επιβεβαιώνεται η γενική αντίληψη για την έλλειψη κριτικής των πηγών του και την αμφίβολη αξιοπιστία του ως ιστορικού⁴⁷. Παρ' όλα αυτά δεν μπορούμε να πούμε ότι όλες οι διευθετήσεις του ιστορικού υλικού, όπως παρουσιάζονται στη σχηματική παράσταση που ακολουθεί, επηρεάζουν πάντα την ιστορικότητα της αφήγησης (π.χ. μέρος α, β). Αντίθετα αυτό που ενδιαφέρει κυρίως την έρευνά μας, είναι η διαπίστωση ότι αξιόπιστες και μη αξιόπιστες ιστορικά πληροφορίες, εντάσσονται σε ένα οργανικό σύνολο, με την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης αφηγηματικής τεχνικής που αποσκοπεί στην προβολή της κύριας θεματικής γραμμής του ιστορικού.

Σχηματική παράσταση του επεισοδίου

α. Τα προ του επεισοδίου

προοίμιο   Ασδρούδας   λόγος   χαρακτηρισμός   επιχειρήσεις

46. Βλ. Πολ.ΙΙΙ.17.10 και Ζων. 8.21.

47. Για τη μετατόπιση της χρονολογίας, ωστόσο, δεν ευθύνεται ο Λίβιος. Ο Walsh στο σχόλιο

γενικό/ειδικό εισαγωγή στο θέμα/γενική και ειδική τοποθέτηση / επηρεασμός	διαδοχή Αννίβα παρουσίαση των ηθικές αποδείξεις/ μασία των αναγνωστών	΄Αννωνα Αννίδα προετοι- μασία των αναγνωστών	στην Ισπανία παρουσίαση των συμβάντων με τρόπο που να αποκαλύπτε- ται η πρόθεση του Αννίβα
---	--	---	---

σκοπιμότητα: η παρουσίαση του πολέμου ως προκαθορισμένου και αναπόφευκτου με κύρια θεματική γραμμή την υπευθυνότητα των Βαρκιδών και δη του Αννίβα. Το μίσος και η φιλοδοξία του είναι τα βασικά αίτια του πολέμου που βρίσκει τη Ρώμη απροετοίμαστη. Υπογράμμιση της αντίδρασης μερίδος των Καρχηδονίων στους Βαρκίδες.

Επεισόδιο πολιορκίας

β. κεφ. 6: εισαγωγικό. Συμπύεση γεγονότων στο 218. Τα άμεσα αποτελέσματα αυτής της αλλαγής είναι:

1. Η πρώτη συζήτηση στη ρωμαϊκή σύγκλητο γίνεται, στο Λίβιο, το 218, όταν φθάνει και η πρώτη πρεσβεία των Σαγουνδίνων.
2. Η συζήτηση διακόπτεται στο άκουσμα της έναρξης της πολιορκίας και επαναλαμβάνεται με νέο περιεχόμενο κάτω από την πίεση των τετελεσμένων γεγονότων.
3. Η μη πραγματοποίηση, στην εκδοχή του Λίβιου, της πρώτης πρεσβείας η οποία είχε, ωστόσο, επισκεφθεί τον Αννίβα στην Καινή Πόλη το 219.
4. Η παρουσίαση της β' πρεσβείας του 218 (πρώτης στο Λίβιο) να έρχεται στον Αννίβα για πρώτη φορά, ενώ η πολιορκία του Σαγούνδου έχει αρχίσει. Η πρεσβεία, λέγει ο Λίβιος, δεν έγινε δεκτή.

σκοπιμότητα: υιοθέτηση της ρωμαϊκής προπαγάνδας που αποσκοπούσε:

α. στην κάλυψη της ευθύνης των Ρωμαίων για την καθυστέρηση στην έγκαιρη αποστολή βοήθειας στο Σαγούνδο. Έτσι η Ρώμη παρουσιάζεται να προκαταλαμβάνεται από τα γεγονότα και επομένως δεν τίθεται θέμα παραβίασης της συμμαχικής πίστης.

β. Παρουσίαση του Αννίβα ως κύριου υπεύθυνου για την παραβίαση των συνθηκών και του δικαίου των εθνών για τη μη αποδοχή της πρεσβείας.

γ. Πολιορκία

κεφ. 6

εισαγωγικό

πολιορκία

α' μέρος

α'

λόγος ΄Αννωνα

α' διακοπή

γλωσσικά/εθνογραφικά

πολιορκία

β' μέρος

α. εισαγωγικό μέρος (πρεσβεία/σκοπός/

λόγος Αλόρκου

β' διακοπή

άλωση

εισαγωγή	στοιχεία/τοπογραφία πολιορκημένης πόλεως/μηχανικά μέσα	τύπος)
β'	διαδοχικά πλάνα/Roeni/oppidani	β. λόγος exordium tractatio conclusio
γ.	περιγραφή ακοντίου	γ. επιλογική/μεταβατική πρόταση
δ.	τελικό πλάνο μάχης	
επίλογος		

σκοπιμότητα: δραματοποίηση επεισοδίου / ενάργεια.

εντυπωσιασμός των αναγνωστών με τον εικαστικό τρόπο παρουσί-
σης των γεγονότων. Στη συνέχεια με τις ψυχολογικές παρατηρήσεις,
τον χαρακτηρισμό των προσώπων και την προβολή ηθικών αξιών,
επιτυγχάνεται η συναισθηματική φόρτιση των αναγνωστών και ο
επηρεασμός τους υπέρ του δικαίου των πολέμων της Ρώμης και η
συμπάθειά τους για τα παθήματα των συμμάχων της.

Από την ανάλυση του επεισοδίου επιβεβαιώνεται μια θα λέγαμε αρχή θεματικής
ενότητας από τις μικρότερες αφηγηματικές προτάσεις (Einzelerszählungen) μέχρι και
τις μεγαλύτερες ενότητες όπως το επεισόδιο της πολιορκίας⁴⁸. Το χαρακτηριστικό
αυτών των ενότητων είναι η τήρηση στη δομή τους της αρχής, της μέσης και του
τέλους. Πρόκειται δηλαδή για κυκλικές, λιγότερο ή περισσότερο, αυτοτελείς ενότη-
τες αφήγησης, η σύνδεση των οποίων επιτυγχάνεται με τις απαραίτητες προοιμια-
στικές/μεταβατικές προτάσεις της αρχής και τις σύντομες επιλογικές/συμπερασμα-
τικές προτάσεις του τέλους. Αυτό το αίσθημα της κυκλικής οργάνωσης του επεισο-
δίου ενισχύεται συχνά από την περιοδική σύνταξη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η
ιστορική περιοδική πρόταση αποτελεί και κύριο αφηγηματικό μέσο στον Λίβιο⁴⁹.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο ιστορικός/ρήτορας εφαρμόζει στην κατασκευή
του επεισοδίου μεθόδους σύνθεσης ενός λόγου. Έτσι έχουμε:

του (σημ. 17) αναφέρει τρεις πιθανές εκδοχές α. εσφαλμένη μεταφορά από τον ελληνικό τρόπο
χρονολόγησης στον ρωμαϊκό (πρβλ. Burck, *The third...* σ. 36), β. τη σκόπιμη διαστροφή για την
εξυπηρέτηση της ρωμαϊκής προπαγάνδας και γ. απλή αντιγραφή εσφαλμένης πηγής.

48. Βλ. K. Witte (σημ. 29) *RhM* 65 (1910) 270-305, 359-419, ειδικά σ. 273. Η σχηματική παρου-
σίαση δίνει μια ιδέα για τον οριζόντιο και κάθετο σχηματισμό των αφηγηματικών ενότητων.

49. Για το περιοδικό αφηγηματικό ύφος στον Λίβιο βλ. Walsh, *Livy*, σ. 250 και του ίδιου
Greece and Rome, Oxford (1974) σ. 26 και εξής. Βλ. ακόμη McDonald, *JRS* 1956-57) σ. 164. Βλ.,
ωστόσο, L.P. Wilkinson, *Golden Latin Artistry*, Cambridge (1963), ο οποίος αναφέρει χαρακτη-
ριστικά (σ. 186) «Yet Livy's «periods» are not generally like Cicero's. Indeed it is doubtful whether
we should speak of him as a periodic writer at all, in the sense in which we have seen the term defi-
ned. His sentences are not rounded». Πρβλ. H. Nettleship, «The historical development of classical
Latin prose», *JP* (1886) σσ. 35-56, σσ. 50-51. Η ανάλυση έχει δείξει στο δαθμό που η έκταση του
κειμένου και ο σκοπός της έρευνας επιτρέπουν, αυτή την ιδιορρυθμία του αφηγηματικού περιο-
δικού ύφους του Λίβιου.

α. αρχή προοιμιαστική/ μεταδατική	πληροφόρηση/εισαγωγή και σύνδεση ενοτήτων/ ψυχολογική προετοιμασία του αναγνώστη
β. κύριο θέμα: αφηγηματικές ενότητες/ πολεμικές συγκρούσεις εναλλαγή σκηνών δράσης/ πολιτικές/διπλωματικές ενέργειες	παρέμβαση σχόλια του ιστορικού χαρακτηρισμοί/γνώμαι ψυχολογικές παρατηρήσεις ευθύς/πλάγιος λόγος ή συνδυασμός και των δύο υφολογικά στοιχεία, ρυθμός ενάργεια
γ. επίλογος, επιγραμματικό κλείσιμο της ενότητας	

Όπως φαίνεται ήδη από αυτή τη μερική εξαγωγή συμπερασμάτων ο Λίβιος χειρίζεται το υλικό του με ένα ορισμένο λογοτεχνικό τρόπο που αποσκοπεί στην προβολή και ενίσχυση της θεματικής του γραμμής. Πέρα από αυτό όμως ο Λίβιος επιδιώκει και τη δημιουργία μιας συγκινησιακής κατάστασης στους αναγνώστες του και σ' αυτό ακολουθεί μεθόδους «τραγικής ιστορίας». Η πρόκληση αισθημάτων φόβου και ελέους και γενικότερα συμπάθειας ή αντιπάθειας είναι μια διαδικασία σύνθετη. Η τελική δηλαδή επίτευξη μιας ορισμένης συγκινησιακής κατάστασης στους αναγνώστες συμβαδίζει απαραίτητα με την πειθώ, την πειστικότητα με άλλα λόγια της αφήγησης, πράγμα που προϋποθέτει την από κοινού χρησιμοποίηση λογικών και συναισθηματικών δεδομένων. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια ο ρήτορας/ιστορικός επεμβαίνει στο υλικό του με τρόπους λιγότερο ή περισσότερο εμφανείς, πράγμα που συνιστά και το προσωπικό του ύφος. Στην ιστορική αφήγηση οι δυνατότητες επέμβασης αφορούν στη συγκεκριμένη σειρά ή τρόπο παρουσίασης των *acta* και *consilia* με όλες τις πιθανές επεμβάσεις στο υλικό, συμπίεσεις, αναπτύξεις, μετατοπίσεις, παραλείψεις, παρεκβάσεις, επαναλήψεις και ό,τι θα αφορούσε θέματα δομής (τάξις) και σε ένα δεύτερο επίπεδο, περισσότερο εμφανές, τη χρήση ειδικού λεξιλογίου και ρητορικών σχημάτων.

a. narratio

Στο προηγούμενο μέρος των συμπερασμάτων είδαμε ήδη σε ένα γενικότερο επίπεδο την επέμβαση του ιστορικού στο υλικό του (ή τη χρήση). Από την ανάλυση αυτή διαπιστώθηκε η αποφασιστική σημασία που είχε η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης μονόπλευρης άποψης, της επίσημης δηλαδή προπαγάνδας της Ρώμης, στη δομή του επεισοδίου. Αυτή η συγκεκριμένη θεματική γραμμή επηρεάζει, όπως θα δούμε, και τη χρήση λογοτεχνικών μέσων στη δραματοποίηση της άλωσης της πόλης.

Ας δούμε τώρα αναλυτικότερα τη διαδικασία του επηρεασμού, α) με λογικά δεδομένα χωρίς τη χρήση συγκινησιακών όρων και β) με το λεκτικό και τα λοιπά υφολογικά στοιχεία.

α.

1. Μια μορφή παρέμβασης του ιστορικού αποτελούν οι προοιμιαστικές/μεταδατικές και επιλογικές προτάσεις με τις οποίες αρθρώνεται η αφήγηση. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο ιστορικός έχει την ευκαιρία να χρωματίσει την αφήγηση με την υποβολή

της προσωπικής του άποψης/ερμηνείας των γεγονότων. Με άλλα λόγια ο Λίβιος συνηθίζει να παρουσιάζει την προσωπική του εκδοχή για την πορεία των εξελίξεων ή σπανιότερα κλείνει την ενότητα με μια γνώμη.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις περιπτώσεις:

1. (1.3-5) *odiis etiam prope maioribus certarunt quam viribus...*
(2.1) *...ut appareret... agitare in animo bellum et, si diutius vixisset... intulerunt.*
2. (2.3) *Mors Hamilcaris peropportuna et pueritia Hannibalis distulerunt bellum...*
3. (3.1) *In Hasdrubalis locum haud dubia res fuit quinam successurus esset...*
(4.1) *Pauci ac ferme... absentiantur? sed ut plerumque fit, maior pars meliorem vicit.*
4. (5.1) *Ceterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei provincia decreta... est.*
5. (10.1) *Itaque, praeterquam... auditi sunt, qua vana atque irrita legatio fuit.*
6. (11.3) *Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Hannibal...*

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τεχνική αυτή τηρείται ακριβέστερα στα προηγούμενα του επεισοδίου μέρη, αυτά που συνιστούν και την κυρίως αφήγηση (*narratio*) σε αντιδιαστολή όχι μόνο με τους λόγους αλλά και με την ειδική αφήγηση ενός επεισοδίου. Ακόμη και με βάση αυτές τις ενδείξεις είναι εμφανής η ψυχολογική προετοιμασία των αναγνωστών ως προς τον θεματικό πυρήνα του επεισοδίου: το μίσος κύρια, το προκαθορισμένο του πολέμου, τη μονοπώληση της εξουσίας από τους Βαρκίδες και την ευθύνη τους για τον πόλεμο.

2. Ας δούμε τώρα την ίδια διαδικασία σε προτάσεις συνθετότερης μορφής μέσα στην αφήγηση.

1. (5.1-2): *Ceterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia... decreta... esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoque, ut patrem Hamilcarem, deinde Hasdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret, Saguntinis bellum statuit.*
2. *Itaque et ingenio feroces et multitudine freti et quod cessisse credebant hostem, id morari victoriam rati quod interessent amnis... ruunt.*
3. (11.8) *Quae cum... nudasset, tum Hannibal occasionem ratus, quingentos ferme Afos... ad subruendum... mittit.*
4. (12.4) *Alco insciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Hannibalem noctu transisset, postquam nihil... ferebantur, transfuga ex oratore factus apud hostem mansit, moriturum adfirmans qui... ageret.*
5. (14.3) *Turris diu quassata prociderat, perque... impetu facto cum signum... dedisset... urbem, non cunctandum in tali occasione ratus Hannibal, totis viribus... cepit, signo dato ut omnes puberes interficerentur.*

Και στα πέντε αυτά παραδείγματα έχουμε ένα αρκετά σύνθετο τύπο αφηγηματικής πρότασης ενώ το 1, 4 και 5 αποτελούν δείγματα της περιοδικής αφηγηματικής πρότασης του Λίβιου.

Στα παραδείγματα αυτά ο ιστορικός χρησιμοποιώντας τον τύπο της *ratus*- πρότασης παρουσιάζει έμμεσα και ερμηνεύει τους υπολογισμούς και τις σκέψεις ατόμων και ομάδων που τους οδήγησαν στη λήψη μιας απόφασης ή σε μια ορισμένη ενέργεια⁵⁰.

50. Βλ. Chausserie-Laprée (σημ. 38) σ. 238. Η πρώτη έρευνα έχει γίνει από τον Klaus Lindemann, *Beobachtungen zur livianischen Periodenkunst*, Marburg, (1964).

Στο παράδειγμα 1, 3, 5 υποκείμενο του βασικού συλλογισμού είναι ο Αννίβας. Υπάρχει, ωστόσο, μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στο 1 και στα 3, 5. Ενώ δηλαδή, στα 3,5 η *ratus*- πρόταση αφορά στην εκμετάλλευση μιας ορισμένης ευκαιρίας για δράση στη διάρκεια της πολιορκίας και της άλωσης ύστερα από υπολογισμό των πραγματικών δεδομένων, στο 1 αφορά στη λήψη μιας απόφασης που σκόπιμα αποδίδεται στον Αννίβα από τον Λίβιο. Η σκοπιμότητα αυτή ενισχύεται από τα συμφραζόμενα (*velut... esset*), αλλά και από τα ιστορικά δεδομένα.

Έτσι ενώ ο συλλογισμός βασίζεται στα πραγματικά δεδομένα του πρόωρου θανάτου του Αμίλκα και της δολοφονίας του Ασδρούδα, είναι παραπλανητικός και δεν αποσκοπεί παρά στην ενίσχυση της ρωμαϊκής θέσης για την ειλημμένη απόφαση του Αννίβα για ταχύτατη επίθεση κατά του Σαγούνδου.

Στο παράδ. 2 υποκείμενο της *ratus*- πρότασης είναι οι Καρπετάνοι και αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα ερμηνείας μιας εσφαλμένης κίνησης. Εδώ ο εσφαλμένος υπολογισμός συνδυάζεται με τον χαρακτήρα της ομάδας (φυσική ορμή) και βασίζεται στην ψυχολογία της (εμπιστοσύνη στην αριθμητική υπεροχή της και δεβαιότητα για την υποχώρηση του εχθρού από φόβο).

Η περίοδος στο παράδειγμα 4 είναι επίσης χαρακτηριστική της ικανότητας του ιστορικού να απεικονίζει ψυχολογικές αντιδράσεις με την πολυπλοκότητα της σύνθεσης. Έτσι όπως είδαμε και παραπάνω, παρακολουθούμε μέσα στην ίδια περίοδο τον αρχικό υπολογισμό του Άλκωνα, την ενέργεια, την έκβαση της ενέργειας, την ολοκληρωτική μεταστροφή του, και την παραμονή του στο αντίπαλο στρατόπεδο με την περαιτέρω δραματικότητα που προσδίδει η *mtx. adfirmans* στη διαμόρφωση της άποψής του μετά την απόπειρα.

3. Η επόμενη ομάδα περιλαμβάνει παραδείγματα τα οποία δεν ανήκουν σε ένα συγκεκριμένο τύπο πρότασης. Μπορεί κανείς, ωστόσο, να διακρίνει την προτίμηση του ιστορικού για ορισμένους συνδέσμους ή και τύπους προτάσεων με τις οποίες αιτιολογεί ή ερμηνεύει τα γεγονότα.

1. (2.1): *...ita gessit ut appareret... agitare in animo bellum et, si diutius vixisset inlaturos fuisse...*
2. (2.7): *cum hoc Hasdrubale, quia mirae artis in sollicitandis gentibus imperioque.*
3. (4.2): *Dein brevi effecit ut pater in se minimum... ad favorem conciliandum esset.*
4. (5.3): *quibus oppugnandis, quia haud dubie Romana arma movebantur, in Olcadum fines... induxit exercitus, ut non petisse Saguntinos sed rerum... tractus ad id bellum videri posset.*
5. (6.2): *quibus cum adesset idem qui litis erat sator, nec certamen iuris sed vim quaeri appareret, Legati a Saguntinis... ad bellum jam haud dubie imminens orantes.*
6. (9.1): *cum diu anceps fuisset certamen et Saguntinis quia praeter spem resisterent crevissent animi, Poenus quia non vicisset pro victo esset...*
7. (9.3-4): *apparebat non admissus protinus Carthaginem ituros.*
8. (11.3): *dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Hannibal, quia fessum militem proeliis operibusque habebat...*
9. (11.4): *interim animos accendit ut vero pro contione... edixit militum fore, adeo*

accensi omnes sunt ut, si ex templo signum datum esset, nulla vi resisti videretur posse.

Έτσι έχουμε μια εμφανή προτίμηση στον αιτιολογικό σύνδεσμο *quia*. Στο παράδειγμα 3 (*quia... fuerat*), στο 6 (*quia... movebantur*) η οριστική δηλώνει τη βεβαιότητα του ιστορικού ότι πράγματι η αιτία που προβάλλει είναι καθοριστική.

Αυτή η βεβαιότητα ενισχύεται στο 6 από το *haud dubie* και ο λόγος γι' αυτή την πρόσθετη επιβεβαίωση είναι ευνόητος. Αντίθετα η υποτακτική στο 11 (*quia... resisterent quia non vicisset*) δείχνει την πιθανότητα που υπάρχει σε μια υποκειμενική αιτιολογία, όπως σ' αυτή την ψυχολογική παρατήρηση.

Στα παραδ. 1,5 και 15 παρατηρούμε τη χρήση συμπερασματικών προτάσεων σε θέση υποκειμένου ή αντικειμένου μετά από ρήματα ή φράσεις όπως:

1) *ita gessit — ut appareret... agitare...*

5) *effecit ut — conciliandum esset.*

15) *adeo accensi... sunt — (si datum esset) videretur posse.*

Περισσότερο ενδιαφέρον, ωστόσο, για τον τρόπο που ο ιστορικός παρουσιάζει τα πιθανά συμπεράσματά του παρουσιάζει το 1 και 15, όπου τα επιρρήματα *ita* και *adeo* και τα ρήματα *appareret* και *videretur*. Η επιλογή των τριτοπρόσωπων είτε εκφράζει την αντικειμενική βεβαιότητα στην πρώτη περίπτωση, ή την υποκειμενική άποψη του ιστορικού στη δεύτερη, ενισχύει την πειστικότητα των συμπερασμάτων του. Παρόμοια χρήση των *apparet* και *videtur* έχουμε στα παραδ. 6 (*tractus — videri posset*) όπου αποδίδεται μια ορισμένη πρόθεση στον Αννίβα, στο 12, με τον παρατατικό *apparebat* για τη σύγυρη πρόθεση των πρέσβων, και στο 8, όπου το... *quaeri appareret* δηλώνει την φανερότητα, κατά τον ιστορικό, πρόθεση τού Αννίβα για την επιλογή της βίας και όχι του δίκαιου διακανονισμού.

4. Ας δούμε τώρα τους καθαυτό συγκινησιακούς όρους, όρους δηλαδή που αποσκοπούν στην άμεση πρόκληση μιας ορισμένης συναισθηματικής αντίδρασης στους αναγνώστες ή όρους που στοχεύουν στο ίδιο αποτέλεσμα μέσω του χαρακτηρισμού.

1.3: *odiis, indignantibus (Romanis), superbe avareque (crederent).*

1.4: *pueriliter blandientem, hostem fore.*

1.5: *angebant, ingentis spiritus, desperatione rerum, fraude (Romanorum).*

2.1: *his anxius curis, agitare in animo.*

2.6: *palam ob iram, tormentis cum laceraretur, laetitia dolores ridentis.*

3.1: *favor etiam (3.4): cum admiratione.*

4.9: *inhumana crudelitas, perfidia plus quam, tantas... virtutes ingentia vitia, nihil veri, nihil sancti, nullum deum metus, nullum jus.*

5.4: *metu percussae.*

6.2: *qui litis erat sator, nec certamen juris sed vim quaeri appareret.*

7.4: *infesto exercitu*

8.1: *hinc spes, hinc deperatio animos inritat*

9.1: *quia praeter spem resisterent crevissent animi...*

9.4: *ut praepararent suorum animos ne... gratificari... posset.*

11.3: *nunc ira in hostes stimulando, numc spe praemiorum accendit*

11.6: *inde oppugnatio eos aliquanto atrocior... adorta est.*

12: *simul crescit inopia omnium longe et minuitur exspectatio externae opis, cum tam procul Romani, unica spes, circa omnia hostium essent. Paulisper tamen adfectos*

animos recreavit.

13.: *dilectus acerbitate consternati retendis conquisitoribus metum...*

12.1: *hec cives nec hostes sentirent, atroxque proelium... caede initum.*

14.2: *ex eo pavor et trepidatio, nudatam urbem*

14.3: *quod imperium crudele... cui enim parci potuit ex iis aut inclusi cum conjugibus ac liberis domos super se ipsos concremaverunt.*

Από την επιλογή αυτή θα μπορούσε κανείς να επισημάνει τις εξής ενότητες:

1. 1.3 - 2.1: Στο προοίμιο έμφαση στα αισθήματα οργής, αγανάκτησης και εχθρότητας των Βαρκιδών προς τους Ρωμαίους. Επισημαίνουμε ακόμη το *blandiendem pueriliter* με το οποίο μετριάζεται ο φορμαλισμός του όρκου και ο χαρακτηρισμός του Αννίδα ως *ingentis spiritus*.
2. 3.1 - 4.9: Κυρίως ηθικοί αφορισμοί και χαρακτηρισμός του Αννίδα.
3. 5.4 - 5.11: Σποραδικές αναφορές ψυχολογικής μορφής στις προ της πολιορκίας επιχειρήσεις. Αυτό που προέχει εδώ είναι κυρίως η λογοτεχνικότητα της περιγραφής.
4. 6.2 - 14.3: Στο καθαυτό μέρος της πολιορκίας εντείνεται η αναφορά στην ψυχολογία των αντιπάλων και στις ψυχικές τους διακυμάνσεις. Έτσι έχουμε 4 φορές τη λέξη *spes* και μία την *desperatio* καθώς και αναφορά σε άλλα αισθήματα *metu, ira*. Θα σημειώσουμε ακόμη τη χρήση επιθέτων όπως τα *infesto (exercitu), atrox, ior (oppugnatio, proelium), crudele (imperium)* με έντονο συναισθηματικό βάρος, μια χρήση στην οποία ο Λίβιος φαίνεται ιδιαίτερα φειδωλός. Όμως αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι οι αναφορές στη διαδικασία δημιουργίας ενός συγκεκριμένου ψυχολογικού κλίματος ή μεταστροφής:

<i>animos irritat</i>	<i>spe accendit</i>	<i>minuitur exspectatio</i>
<i>crevissent animi</i>	<i>ira stimulando</i>	<i>acerbitate consternati</i>
<i>praepararent animos</i>	<i>adfectos animos recreavit</i>	<i>nec... nec... sentirent</i>

Η πληθώρα αυτών των αναφορών στο κυρίως επεισόδιο σε αντίθεση με τη μετρημένη χρήση παρόμοιων αναφορών στα προ του επεισοδίου μέρη, και την αποφυγή γενικότερα του εντυπωσιασμού (*sensationalism*), επιβεβαιώνει την τάση του ιστορικού για δραματοποίηση του κυρίως επεισοδίου με την επικέντρωση της προσοχής στην ψυχολογία των αντιπάλων. Με τις αναφορές αυτές ο ιστορικός ερμηνεύει και αιτιολογεί την εξέλιξη της δράσης με τις ψυχολογικές μεταπτώσεις των ατόμων ή των ομάδων. Ταυτόχρονα με τη συγκινησιακή φόρτιση της περιγραφής και τις σκηνές του τέλους προκαλεί τη συμμετοχή του αναγνώστη στα διαδραματιζόμενα κινώντας έτσι τα ανάλογα προς την τραγική μοίρα των Σαγουνδίνων αισθήματα.

Συμπερασματικά για την αφήγηση (*narratio*) θα λέγαμε ότι ο ιστορικός όχι μόνο δεν παραμελεί αλλά επιδιώκει τη λογική και ψυχολογική προετοιμασία του αναγνώστη και ότι κύριο μέσο επηρεασμού δεν είναι τόσο η χρήση ενός συγκινησιακά φορτισμένου λεκτικού ή υφολογικών στοιχείων, όσο μια προσεκτική και σκόπιμη αφηγηματική τεχνική που προβάλλει τη θεματική γραμμή της αφήγησης και πείθει.

b. oratio recta - oratio obliqua.

Για την έκταση και τη σημασία των λόγων στην ιστορία του Λίβιου έχουν γίνει

πολλές και σημαντικές μελέτες⁵¹. Στο πρώτο μέρος αυτής της έρευνας έχει γίνει μια λεπτομερής ανάλυση των τριών λόγων σε ευθεία εκφορά. Εδώ θα δώσουμε ένα κατάλογο από όλα τα είδη σε ευθύ και πλάγιο λόγο που υπάρχουν στο κείμενό μας και θα συνοψίσουμε τα λογοτεχνικά του στοιχεία.

1. πλάγια εκφορά και ευθύς λόγος.

3.2-3.6: *Barcinis nitentibus ut adsuesceret militiae Hannibal atque in paternas succederet opes (Hanno inquit)*. Με το *nitentibus* δηλώνεται η προσπάθεια των Βαρκιδών να προωθήσουν τον Αννίβα στην αρχηγία του στρατού. Ακολουθεί σε ευθεία εκφορά ο α' λόγος του Άνωνα (3.3-6). Έτσι σε μια συζήτηση που γίνεται στην Καρχηδονιακή βουλή, μα από τις συνήθειες στον Λίβιο μεταθέσεις λόγου σε άλλη περίπτωση και με άλλο περιεχόμενο, ο ιστορικός χρησιμοποιεί την πλάγια εκφορά για να αναφερθεί απλώς στην άποψη των πολλών, ενώ επιλέγει τον ευθύ λόγο για την άμεση παρουσίαση των απόψεων του ενός δείχνοντας έτσι το βαθμό προβολής της μιας από την άλλη πλευρά.

2. πλάγιος λόγος.

6.3-4: *Qui cum legatis in senatum introductis de re publica retulissent... et Hannibali denuntiarent et Carthaginem traicerent ac... sociorum... quaerimonias deferrent.*

Στο σημείο αυτό η συνέλευση διακόπτεται και επαναλαμβάνεται με νέο περιεχόμενο: 6.6-7 (*tunc relata de integro res ad senatum est*) *alii... censebant, alii... intende-rant bellum; erant qui... censerent...* Για άλλη μια φορά διακόπτεται η πλάγια εκφορά και αφού πληροφορηθούμε ποια άποψη υπερίσχυσε και τα ονόματα των πρέσβων, έχουμε την τελική πρόταση (6.8)... *si non absisteretur bello ad ducem ipsam in roenam foederis rupti deprecandum*. Πέρα από το γεγονός ότι ο Λίβιος συνήθως προτιμά την πλάγια εκφορά προκειμένου για απόψεις των πολλών ή ομάδων ή σσωνος σημασίας (στρατιώτες π.χ.), εδώ θα πρέπει να αναζητηθεί μια άλλη σκοπιμότητα για την επιλογή του ιστορικού. Φαίνεται λοιπόν ότι με τον τρόπο αυτό παρακάμπτεται τεχνικά το ουσιαστικό πρόβλημα της παρεμβολής ενός περιπού χρόνου από την πρώτη πρεσβεία των Ρωμαίων και τη δεύτερη. Ταυτόχρονα με την πλάγια εκφορά των αλληπάλληλων συσκέψεων και αποφάσεων με τον ιστορικό στο ρόλο του *reporter* επιτυγχάνεται ο μεγαλύτερος βαθμός δραματικότητας με την κλιμάκωση από την απειλή της επίθεσης στην αιφνίδια είδηση της πολιορκίας.

3. πλάγιος λόγος

Στο 9.3 διακόπτεται η πρώτη φάση της πολιορκίας και παρεμβάλλονται οι διπλωματικές κινήσεις *interim ab Roma legatos venisse nuntiatum est*). Εδώ έχουμε σε πλάγια εκφορά *qui dicerent* τις προφάσεις του Αννίβα για να μη δεχθεί τους Ρωμαί-

51. Βλ. γενική βιβλιογραφία (σημ. 3), και Burck, *Wege zu Livius*, Darmstadt (1977) VIII. Die Kunst die Reden, σσ. 395-452. H. V. Canter», *Livy the orator*, *CJ* (24-36), C. Gries, «Livy's use of dramatic speech», *AJP*, 70 (1949) 118-141 και σημ. 39. Δυστυχώς δεν μπόρεσα να συμβουλευθώ τις βασικές εργασίες του R. Ullman, *La Technique des discours dans Salluste, Tite-Live, et Tacite*, Oslo (1927), του ίδιου *Etude sur le style des discours de Tite-Live*, Oslo (1929) και R. Treptow, *Die Kunst der Reden in der 1. und 3. Decade des livianischen Geschichtswerks*, Kiel (1964).

ους πρέσβεις: *nec tuto eos adituros... nec operae esse... audire*. Σε πλάγια εκφορά επίσης το περιεχόμενο της επιστολής του Αννίβα στους συμπατριώτες του.

4. Πλάγιος και ευθύς λόγος

Το πρώτο μέρος του λόγου του Άνωνα δίδεται σε πλάγια εκφορά και συνεχίζεται σε ευθεία εκφορά: (10.2-3) *Hanno... senatum causam foederis... egit... obtestans ne... suscitarent bellum. monuisse, praedixisse se ne... mitterent, non... foedera*, και (10.4-13) «*Juvenem flagrantem... tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno*».

Μετά το τέλος του λόγου ο ιστορικός σχολιάζει την έλλειψη αντίδρασης του ακροατήριου και προσθέτει σε πλάγια εκφορά: (11.1) *adeo prope omnis senatus Hannibalis erat, infestiusque locutum arguebant Hannonem quam Flaccum Valerium, legatum Romanum*. Με τον ίδιο τρόπο επίσης δίδεται η απάντηση των Καρχηδονίων. (11.2): *Responsum inde legatis Romanis est bellum ortum ab Saguntinis, non ab Hannibale esse; populum Romanum iniuste facere, si Saguntinos verustissimae Carthaginiensium societati praeponat*.

5. πλάγιος λόγος (contio)

Στο 11.3-4, στη διάρκεια της πολιορκίας έχουμε τη μόνη περίπτωση προτροπικού προς τους στρατιώτες λόγου από τον Αννίβα: *Interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe praemiorum accendit, ut veto... videretur posse*⁵²

6. πλάγια εκφορά και ευθύς λόγος

Τέλος στο 12.3-4 διακόπτεται για δεύτερη φορά η πολιορκία και παρεμβάλλεται ο λόγος του Αλόρκου. Πριν από τον κυρίως λόγο όμως, ο ιστορικός μας αφηγείται τις ενέργειες που προηγήθηκαν. Είδαμε ήδη προηγουμένως (σελ. 30) με την αναφορά στη *ratus*-πρόταση, την απόφαση του Άλκωνα να παραμείνει στο εχθρικό στρατόπεδο, αφού άκουσε τους όρους του Αννίβα. Οι όροι αυτοί δίδονται αμέσως μετά σε πλάγια εκφορά: (12.5) *Postulabantur autem redderent res Turdetanis... egressi urbem... ibi habitarent ubi Poenus jussisset*.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμη η παρουσίαση της διαφορετικής άποψης των δύο διαπραγματευτών:

(12.5) *(Alco) moriturum adfirmans qui sub condicionibus iis de pace ageret*.

(12.6) *Alorcus, vinci animos ubi alia vincantur adfirmans...*

Στο 13.1-9 έχουμε το λόγο του Αλόρκου σε ευθεία εκφορά.

Όπως φαίνεται από τα παραδείγματα, μια μορφή πλάγιας εκφοράς άλλοτε προηγείται του ευθέως λόγου ως απλή αναφορά στην άποψη της άλλης πλευράς (1), ή στις διπλωματικές /διαπραγματευτικές περιστάσεις που προηγήθηκαν του λόγου (6), ενώ στο παράδειγμα 4, έχουμε συνδυασμό πλάγιας και ευθείας εκφοράς στον ίδιο λόγο και την απάντηση στους πρέσβεις επίσης σε πλάγιο λόγο. Τέλος στο παράδειγμα 2, ο Λίβιος δεν χρησιμοποιεί καθόλου ευθύ λόγο. Η ποιικιλία αυτή στη χρήση του ευθέως και του πλάγιου λόγου είναι ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο χρησι-

52. Παρά τη σύντομη έκταση του λόγου είναι ευδιάκριτοι οι τόποι α) της ευκολίας της νίκης (*facile*), του ωφέλιμου, ανταμοιβή/λάφυρα (*utile*) και της δόξας (*gloriosum*).

μπορεί ο Λίδιος το σημαντικότερο αυτό λογοτεχνικό μέσο.

Όπως προκύπτει από τη σύγκριση με τον Πολύβιο ή με άλλες πηγές του, όπου αυτό είναι δυνατό, ο Λίδιος χρησιμοποιεί το υπάρχον υλικό, ως προς τους λόγους, με μεγάλη ελευθερία. Η ελευθερία αυτή συνίσταται στην εξ ολοκλήρου ανασύνθεση των λόγων. Το αποτέλεσμα είναι η δική του εκδοχή να διαφέρει ως προς την παρουσίαση αλλά και ως προς το περιεχόμενο ακόμη από τις πηγές του. Οι σημαντικότερες διαφορές αφορούν στην αναδιάρθρωση/αναδιάταξη του υλικού, στη σκόπιμη έμφαση ή μείωση ορισμένων σημείων, την παράλειψη ή την παρεμβολή επιχειρημάτων και δέβια την επιλογή ανάμεσα στην πλάγια και στην ευθεία εκφορά, ανάλογα με τη σκοπιμότητα της περίπτωσης και με κριτήρια που δεν μπορούν πάντα να προσδιορισθούν με βεβαιότητα. Το αποτέλεσμα, ωστόσο, ως προς την τεχνική της *praesentatio* είναι ένα παιγνίδι εναλλαγής ανάμεσα σε περισσότερο ή λιγότερο προβαλλόμενα μέρη, ενώ συνεχίζεται η ομαλή ροή της ιστορικής αφήγησης με ένα ενδιάμεσο στο *paratio* και στο *oratio* είδος έκφρασης.

Οι τρεις ευθείς λόγοι που περιλαμβάνονται στο κείμενο μας δεν συγκαταλέγονται ανάμεσα στους γνωστούς λόγους του ιστορικού. Παρόλα αυτά η σύνθεση τους παρουσιάζει όχι μόνο την αναμφισβήτητη ρητορική ικανότητα του ιστορικού, αλλά και ιδιομορφίες ενδεικτικές του τρόπου που οι λόγοι εξυπηρετούν τη σκοπιμότητα της ιστορικής γραφής.

Μια γενική διαπίστωση είναι ότι σε ολόκληρο το επεισόδιο οι διαπραγματεύσεις γίνονται στην Καρχηδόνα με λόγους που απηχούν ρωμαϊκές θέσεις⁵³. Η πολιτική αντιπαράθεση Αννίβα- Άνωνα μεγενθύνεται καθώς ο Άνωνας εκφράζει όχι μόνο την πιθανή αντιπολιτευτική κίνηση προς τον Αννίβα, αλλά και τις ρωμαϊκές απόψεις. Έτσι δεν έχουμε καθόλου την ευκαιρία να ακούσουμε την άποψη της πλειοψηφίας των Καρχηδονίων παρά μόνο αργότερα στο κεφ. 18.

Ας δούμε τώρα τις ιδιομορφίες κάθε λόγου χωριστά: ο πρώτος λόγος, όπως είπαμε ήδη είναι παρένθετος με αναχρονιστικό περιεχόμενο και είναι συντομότερος από τους άλλους δύο. Η αμφίσημη πρόταση της αρχής διακόπτεται με το σχόλιο του Λ. από το κύριο μέρος που περιλαμβάνει: α. το βασικό επιχείρημα, την αναγκαιότητα δηλαδή της επιβολής του νόμου και της ηθικής τάξης στο στρατό και στην πολιτική εξουσία που παραδιάζονται από τους Βαρκίδες, και β. την πρόταση του ομιλητή για την αντιμετώπιση του προβλήματος που δημιουργείται με την ειδική μεταχείριση του Αννίβα, καθώς και την προειδοποίηση για το μελλοντικό κίνδυνο που αντιπροσωπεύει η περίπτωση αυτού του νεαρού. Και στον δεύτερο λόγο του Άνωνα τα βασικά περιστασιακά δεδομένα (τόπος, ομιλητής, ακροατήριο) δίδονται σε πλάγιο λόγο, όπως και το κύριο θέμα του προοιμίου που δεν είναι άλλο από την υπόμνηση στους Καρχηδονίους της προφητικής προειδοποίησης του Άνωνα. Έτσι συνδέεται ο λόγος αυτός με τον προηγούμενο. Κύριο λογοτεχνικό μέσο και στους δύο λόγους είναι η μεταφορά, ενώ συχνή είναι η χρήση και άλλων υφολογικών στοιχείων. Σημειώνεται ακόμη η αλληπαλληλία αρνήσεων, οι παρηχήσεις και η χρήση λεκτικού κατάλληλου για την πρόκληση της επιδιωκόμενης από τον ιστορικό συγγι-

53. Βλ. Burck, *The thirde...* σ. 30.

νησιακής αντίδρασης. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του ενεστώτα στον δεύτερο λόγο του Άνωνα. Το τέλος δεν έχει έλθει ακόμη, όμως ο ρήτορας παρουσιάζει ενορατικά την καταστροφή όχι μόνο σίγουρη – δυνητική στον πρώτο λόγο – αλλά και παρούσα. Και στους δύο λόγους του Άνωνα η ευθεία εκφορά καλύπτει το κύριο μέρος (*tractatio*), τα επιχειρήματα δηλαδή και την τελική πρόταση, χωρίς το τυπικό επιλογικό μέρος. Η έλλειψη του επιλόγου φαίνεται να καλύπτεται από το σχόλιο του ιστορικού για την αντίδραση του ακροατηρίου. Στον τρίτο λόγο, του Άλωνα, υπάρχει μια ομαλή τριμερής διάκριση και η πιθανότητα του λόγου θεματικά είναι πολύ μεγαλύτερη. Η ιδιομορφία του έγκειται στην δυσανάλογη προς τα άλλα μέρη έκταση του προοιμίου, ενώ κύριο λογοτεχνικό μέσο είναι η αντίθεση λέξεων και φράσεων που ενισχύει το θεματικό πυρήνα του λόγου, το δίλημμα ανάμεσα στο συμβιβασμό ή την άρνηση, την παράδοση ή τον θάνατο.

Συνοψίζοντας καταλήγουμε σε μια γενική διαπίστωση:

Οι λόγοι προσδίδουν ενάργεια και ένταση στην ιστορική αφήγηση με τη δυνατότητα που παρέχουν για τη θεώρηση των ιστορικών συμβάντων μέσα από την οπτική γωνία ενός συγκεκριμένου ατόμου ή μιας ομάδας. Αυτή η οπτική γωνία, σε μια ιστορία όπως του Λίβιου δεν είναι παρά η άποψη του ιστορικού για την ψυχολογία και το χαρακτήρα των πρωταγωνιστών της ιστορίας, των οποίων ο ρόλος στην ιστορική εξέλιξη είναι καθοριστικός. Έτσι είναι φυσικό οι λόγοι να αποτελούν ένα κύριο μέσο χαρακτηρισμού και προβολής των ηθικών αξιών που προσδιόρισαν την πολιτική και στρατιωτική δράση σε μια δεδομένη στιγμή. Ο πρώτος λόγος του Άνωνα π.χ. είναι ένα ευρηματικό μέσο έκφρασης των ηθικών και πολιτικών απόψεων του Λίβιου και ορισμένων ρωμαϊκών κύκλων. Ο λόγος λοιπόν δεν χαρακτηρίζει τόσο τον Άνωνα αλλά κυρίως την τάξη των ολίγων και των αρίστων ως προς τα ήθη και την πολιτική δράση και με αυτή την έννοια αποτελεί μέσο διδασχής των αναγνωστών της ιστορίας.

Πέρα όμως από τον ηθικοδιδασκτικό σκοπό της ιστορίας, από τις βασικές αρχές της ελληνιστικής ιστοριογραφίας, ο Λίβιος φαίνεται να υιοθετεί σε κάποιο βαθμό μεθόδους μιας δραματικής παρουσίασης των ιστορικών συμβάντων που χαρακτηρίζουν, αν και με εντονότερο τρόπο, την «τραγική» ιστορία. Έτσι ο ιστορικός μας, ενώ αποφεύγει την πρόκληση αίσθησης και εντυπωσιασμού, ύστερα από μια προσεκτική *ψυχαγωγία* των αναγνωστών μέσα από τη *παγνatio* με τη βοήθεια των ψυχολογικών και ηθικών παρατηρήσεων, καταλήγει στην παρουσίαση της τραγικής μοίρας των εγκλείστων. Πριν όμως από την περιγραφή της τελικής σκηνής της μανίας της αυτοκαταστροφής (*rabies*) των Σαγουνδίνων, οι δύο λόγοι που προηγούνται με το συνδυασμό των λογικών και ηθικο-παθητικών αποδείξεων φαίνεται να προετοιμάζουν και να ερμηνεύουν το τελικό πάθος.

Έτσι σε ένα πρώτο επίπεδο (β' λόγος του Άνωνα) η τύχη μιας οικογένειας και ειδικά του Αννίδα ταυτίζεται με την τύχη της πόλης. Η υπευθυνότητα των ατόμων, όπως προκύπτει από την παραβίαση των θείων και ανθρώπινων νόμων, γίνεται υπευθυνότητα της πόλης (*culpa*), η οποία και υφίσταται τις συνέπειες. Η ενορατική καταστροφή και τα παθήματα της Καρχηδόνας, όπως παρουσιάζονται στην αρχή της γ' δεκάδας, θα προκαλέσουν το δέος στους αναγνώστες. Με το αίσθημα, ωστόσο, του δικαίου, που θα προκληθεί από την τιμωρία των παραβατών των συνθηκών,

σε μια διαδικασία «καθάρσεως» θα αποτελέσουν αντίβαρο για την τραγική μοίρα των εγκλείστων.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο (λόγος Αλόρκου), το δίλημμα των εγκλείστων και η τραγική τους απόφαση αποτελεί μια κεντρική τοποθέτηση απέναντι στο κύριο θέμα της αντιπαράθεσης μιας σκληρής και απάνθρωπης δύναμης που πιέζει με την αποφασιστικότητα μιας μικρής ομάδας που επιλέγει το θάνατο αντί για το συμβιβασμό⁵⁴.

Τελειώνοντας θα επιστημόνουμε για άλλη μια φορά την ικανότητα του ιστορικού να συνδυάζει και να συνενώνει όλα τα επιμέρους στοιχεία σε ένα οργανικό όλον, σε μια κυκλική, περιοδική φορά που ορίζει το επεισόδιο. Η «περιοδικότητα» της αφήγησης του ιστορικού δεν έγκειται μόνο στην υιοθέτηση ενός περιοδικού ύφους, που παρά τις ιδιομορφίες του, διαφοροποιεί την ιστορία του από τα χρονικά, αλλά και στην ικανότητά του να παρουσιάζει μια άρτια και πειστική ιστορική αφήγηση με συνοχή των λογικών και αισθητικών στοιχείων.

Επίμετρο

Καθώς δεν έχουμε τη δυνατότητα να συγκρίνουμε την αφήγηση της πολιορκίας του Λίδιου με την πιθανή πηγή του, τον Κ.Κθαντριγκάριο και η εκδοχή του Πολύβιου είναι επιγραμματική⁵⁵, θα ήταν ίσως χρήσιμο να παραθέσουμε την αντίστοιχη αφήγηση ενός υστερότερου ιστορικού, του Δίωνα Κάσσιου (2ος/3ος αι. μ.Χ.), όπως σώζεται στην επιτομή του Ζωναρά (8.21) «'Εν τούτῳ δέ ὁ Ἄννίβας σπουδῆ τὰς προσβολὰς τῆς τειχομαχίας ἐποιεῖτο. πολλῶν δέ πιπτόντων καὶ πλειόνων τιρωσκομένων ἐκ τῶν τοῦ Ἄννιδου, καὶ ποτε τῶν Καρχηδονίων κατασεισάντων τι τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ τό ῥῆγμα εἰσελθεῖν τολμησάντων, ἐπεξέδραμον οἱ Ζακύνθιοι καὶ ἀπεσόδησαν σφᾶς· ὄθεν αὐτοὶ μὲν ἐπερρώσθησαν, οἱ Καρχηδόνιοι δέ ἐνέδοσαν ἀθυμήσαντες. οὐκ ἀπέστησαν δέ πρὶν τὴν πόλιν ἐλεῖν, καίτοι ἐπ' ὄγδοον μῆνα τῆς πολιορκίας παραταθείσης· ἐν οἷς ἄλλα τε πολλὰ συνηρέχθη καὶ ἄτοπα καὶ ὁ Ἄννίβας δεινῶς ἐτρώθη· ἦλω δέ οὔτως. μηχανήματα τῷ τείχει προσήγαγον πολὺ τε αὐτοῦ ὑπεραίρον καὶ ὀπίστας τοὺς μὲν ἐμφανεῖς ἔχον, τοὺς δέ λανθάνοντας. τῶν οὖν Ζακύνθιων τοῖς ὀρωμένοις ὡς μόνοις οὔσι μαχομένων ἐρρωμενέστερον, οἱ κεκρυμμένοι τὸ τείχος ὑπορύξαντες εἰσεδιάσαντο καὶ ἐνδον ἐγένοντο. τῷ γοῦν παραδόξῳ οἱ Ζακύνθιοι ἐκπλαγέντες εἰς τὴν ἀκροπολιν ἀνέδραμον, καὶ εἰς λόγους ἦλθον, εἰ πως ἐπιεικῆ τι νιν ὁμολογία περισωθεῖεν. ὡς δ' οὐδέν ὁ Ἄννίβας προΐσχετο μέτριον οὐδέ τις αὐτοῖς ὠφέλεια πρὸς τῶν Ῥωμαίων ἐγένετο, ἐπισχεθῆναι τὰς προσβολὰς ἐξητήσαντο, ὡς τι περὶ τῶν κατὰ σφᾶς βουλευσόμενοι. κὰν τούτῳ τα τιμωτάτα συμφορήσαντες τῶν χρημάτων ἐς πῦρ ἐνέβαλον, καὶ οἱ μὲν ἀπόμαχοι διεχειρίσαντο ἑαυτοὺς, οἱ δ' ἐν ἡλικίᾳ ἄθροοι πρὸς τοὺς ἐναντίους ὠρμήκεσαν καὶ προθύμως ἀγωνιζόμενοι κατεκόπησαν».

Από την αφήγηση αυτή ελλείπει ο διαχωρισμός της οκτάμηνης πολιορκίας σε τρία

54. Ο Κοϊντιλιανός (III, 8.26) υποστηρίζει πως καμιά επιλογή που στηρίζεται στο δίλημμα: αναγκαστική υποχώρηση στο μη τιμητικό αλλά ωφέλιμο ή θάνατος, δεν είναι απαραίτητα αναγκαστική, αφού ο θάνατος είναι εναλλακτική λύση (III.8.22).

55. Πολ. III.17.9: *πᾶσαν δέ κακοπάθειαν καὶ μέριμναν ὑπομείνας τέλος ἐν ὀκτῷ μηνὶ κατὰ κράτος εἶλε τὴν πόλιν.*

μέρη σαφώς διακρινόμενα από την παρεμβολή των λόγων. Μπορεί κανείς, ωστόσο, να διακρίνει ορισμένα βασικά στάδια της πολιορκίας τα οποία βρίσκουμε και στον Λίβιο. Έτσι ένα πρώτο μέρος καλύπτει το μεγαλύτερο διάστημα της οκτάμηνης πολιορκίας. Τα χαρακτηριστικά αυτής της πολύμηνης φάσης είναι η σθεναρή αντίσταση των εγκλείστων, οι εκατέρωθεν μεγάλες απώλειες, ο τραυματισμός του Αννίβα, η πρώτη δημιουργία ρήγματος στα τείχη και η τελική απώθηση των Καρχηδονίων. Το δεύτερο μέρος συνιστά και την τελική προσπάθεια των Καρχηδονίων, που έκρινε την μέχρι τότε αμφίβολη έκβαση της μάχης και οδήγησε στην άλωση της πόλης. Πέρα όμως από τις μηχανικές επινοήσεις των Καρχηδονίων και την αναμφισβήτητη ικανότητα και αποφασιστικότητα του Αννίβα, αυτό που θα πρέπει να έκρινε τον αγώνα των Σαγουνδίων ήταν η μακρά διάρκεια της πολιορκίας σε συνδυασμό με την έλλειψη τροφοδοσίας και βοήθειας από τους Ρωμαίους. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτού του μέρους είναι η χρησιμοποίηση του κινητού πολιορκητικού πύργου, που έδωσε τη δυνατότητα στους πολιορκητές να γκρεμίσουν το τείχος και να μπουν στην πόλη. Ύστερα από αυτό οι έγκλειστοι υποχωρούν στο κέντρο της πόλης, όπου οχυρώνουν ένα μικρό μέρος, κατά τον Λίβιο, ή την ακρόπολη κατά τον Ζωναρά. Στο σημείο αυτό, ενώ επίκειται η άλωση, οι Σαγουνδίνοι επιχειρούν να διαπραγματευθούν με τον Αννίβα. Στο ίδιο σημείο ο Λίβιος διακόπτει για δεύτερη φορά την πολιορκία και παρεμβάλλει το λόγο του Αλδούκου σε μια λεπτομερέστερη και συνθετότερη εκδοχή των διαπραγματευτικών ενεργειών.

Ακόμη και χωρίς μια λεπτομερή αντιπαράθεση της αφήγησης αυτής με την εκδοχή του Λίβιου φαίνεται καθαρά η διαφορά ως προς την τεχνική που ακολουθεί ο τελευταίος. Η τεχνική αυτή, όπως διαμορφώνεται από την επίδραση του Κικέρωνα και τη ρητορική παιδεία του ιστορικού, εντοπίζεται στα εξής σημεία: στην περιγραφή της τοπογραφίας και των τεχνικών μέσων, στην παρουσίαση της πολιορκίας σε πλάνα δράσης με σαφή χρονική διαδοχή, στην συνεχή αναφορά στις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις με έμφαση στις αντιδράσεις των εγκλείστων και κυρίως την παρεμβολή των λόγων που διακόπτουν την πολιορκία σε κρίσιμα σημεία, και στις ψυχολογικές και κριτικές παρατηρήσεις του ιστορικού (*consilia - acta*).

Η διαφορά ανάμεσα στην εκδοχή ενός ιστορικού, που υιοθετεί την ανναλιστική μέθοδο και κατ' επέκταση η διαφορά των χρονικογράφων από τον Λίβιο δεν θα πρέπει να έγκειται τόσο, ούτε μόνο στην έκταση και τη μορφή των πληροφοριών όσο στη λογοτεχνικότητα της περιγραφής, και στην αφηγηματική τεχνική γενικότερα. Είναι εμφανές ότι ο Λίβιος ενδιαφέρεται πρώτιστα για μια λογοτεχνική κατασκευή στην οποία επιδιώκεται η πληρότητα και η εγκυρότητα της περιγραφής, το κύριο βάρος, ωστόσο, πέφτει στην παρουσίαση των προθέσεων, των κινήτρων και της ψυχολογίας των αντιπάλων. Έτσι με τις τοπογραφικές και τεχνικές λεπτομέρειες της πολιορκίας δεν ενημερώνεται επακριβώς ο αναγνώστης σε τεχνικά θέματα, στα οποία άλλωστε ο Λίβιος δεν είναι εμπειρογνώμων. Δημιουργείται, ωστόσο, ένα πλαίσιο πραγματικών δεδομένων μέσα στο οποίο διαδραματίζονται τα συμβάντα. Ο προσδιορισμός του χρόνου, του τόπου και των τεχνικών μέσων προσδίδει ενάργεια, έστω και επιφανειακή, στην περιγραφή της πολιορκίας και τονίζεται περισσότερο με την εφαρμογή των στερεότυπων μεθόδων παρουσίασης της δράσης που αναφέραμε προηγουμένως. Με την παρουσίαση του χαρακτήρα και των ψυχολογικών μεταπτώσεων ομάδων ή ατόμων, όπως επιτυγχάνεται με τους λόγους και τις επιμέ-

ρους ψυχολογικές και κριτικές παρατηρήσεις, δηλώνεται η συνεχής παρέμβαση του ιστορικού, που με τον τρόπο αυτό συνδέει, ερμηνεύει και αιτιολογεί τα διαδραματιζόμενα (*consilia*). Πίσω από τη στερεότυπη τεχνική της αφήγησης ο Λίβιος παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη μέσα από τη δική του οπτική γωνία. Σ' αυτή την ιδιότυπη ερμηνεία της ιστορίας η αυστηρή επιστημονική έρευνα υποτάσσεται στη σκοπιμότητα και στη λογοτεχνικότητα της γραφής. Ως προς αυτό το τελευταίο η υπεροχή της εκδοχής του Λίβιου είναι ολοφάνερη. Στην ανναλιστική μέθοδο γραφής, στο δείγμα τουλάχιστο που παραθέτουμε, η περιγραφή της πολιορκίας και της άλωσης του Σαγούνδου δεν διαφοροποιείται από τον ομοιόμορφο, επίπεδο τρόπο εξιστόρησης των γεγονότων που προηγούνται ή έπονται του κυρίως επεισοδίου. Στον Λίβιο, αντίθετα, όλες οι πληροφορίες και τα διαδραματιζόμενα εντάσσονται σε ένα οργανικό σύνολο, το οποίο χωρίς να αποκόπτεται από την υπόλοιπη ιστορία, προβάλλει και τονίζει τη συνοχή και την αυτάρκειά του με τη σαφή διάκριση της αρχής, της μέσης και του τέλους.